

naujus kontekstus išjoj#s Vytis: kaip besikeičiantis simbolio vartojimas siejasi su nacionalizmo temperatūra?

Gimbutait#, Monika

naujus kontekstus išjoj#s Vytis: kaip besikeičiantis simbolio vartojimas siejasi su nacionalizmo temperatūra?

Politologija, vol. 106, núm. 2, 2022

Vilniaus Universitetas, Lituania

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694873769003>

DOI: <https://doi.org/10.15388/Polit.2022.106.3>

Į naujus kontekstus išjojęs Vytis: kaip besikeičiantis simbolio vartojimas siejasi su nacionalizmo temperatūra?

The Vytis in New Contexts: How does the Changing Use of the Symbol Relate to the Temperature of Nationalism?

Monika Gimbutaitė m.gimbutaite@gmail.com
Vilniaus universiteto, Lithuania

Politologija, vol. 106, núm. 2, 2022

Vilniaus Universitetas, Lithuania

Recepción: 02 Diciembre 2021
Aprobación: 11 Marzo 2022

DOI: <https://doi.org/10.15388/Polit.2022.106.3>

Redalyc: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694873769003>

Summary: Straipsnyje nagrinėjama, kaip 2013–2019 m. keitėsi Vyčio simbolio, įprastai veikusio kaip oficialus valstybės simbolis, vartojimas bei funkcijos. Darbe pateikiama naujų Vyčio raiškos formų analizė, kartu mėginama atsakyti į klausimą, kaip suintensyvėjusi ir į naujus kontekstus Vytį perkeltanti simbolio raiška siejasi su nacionalizmo temperatūra visuomenėje. Atliktas tyrimas, taikantis diskurso teoriją ir įtraukiantis žiniasklaidoje, socialinėse medijose ir kitose neakademiniuose platformose aptinkamą vizualiąją bei tekstinę informaciją, leidžia išskirti keturias naujas simbolio raiškos kryptis: 1) komercializavimą, 2) pavertimą politiniu įrankiu, 3) perkėlimą į kasdienybės kultūrą ir 4) individualias praktikas bei veikimą kūrybinėse praktikose. Jos rodo tiek šylančio, tiek šalančio nacionalizmo elementus: lygia greta vykstantį banalėjimą (aušimą), kai simbolis tampa rutiniškos ir dažnai nebereflektuojamos kasdienybės dalimi, ir karštėjimą, atliepiantį išorinės ir vidinės grėsmės jausmą, kuris yra neatsiejamas nuo įkaitusios viešosios erdvės.

Keywords: Vytis, nacionaliniai simboliai, banalusis nacionalizmas, nacionalizmo temperatūra, šylantis nacionalizmas, šalantis nacionalizmas.

Abstract: The Vytis (Coat of Arms of Lithuania) is a national symbol of Lithuania that typically functions within an official state frame. This paper examines how the use and functions of the Vytis had changed from the year 2013 to 2019. While presenting an analysis of the new forms of Vytis expression, a question arises: how does the intensified and atypical use of the symbol correlate with the temperature of nationalism in our society? The research, which is based on discourse theory and includes visual and textual information found in media, social media, and other non-academic platforms, allows distinguishing four new directions of the symbol's expression: (1) commercialization, (2) transformation into a political tool, (3) transfer to everyday culture, and (4) individual practices as well as creative practices. This paper concludes that the changing use of Vytis shows elements of both cooling and heating nationalisms. We face a cooling nationalism when the symbol becomes a part of a routine that we no longer reflect. We can also detect attributes of heating nationalism in our society. They are triggered by a sense of internal or external threats and are inseparable from the temperature of our public space.

Keywords: Coat of Arms of Lithuania, national symbols, banal nationalism, temperature of nationalism, heating nationalism, cooling nationalism.

Įvadas

Vytis, šarvuotas raitelis su kalaviju ir skydu raudoname fone, yra XIV a. menantis Lietuvos valstybės simbolis ¹, tačiau jau ne vienerius metus vis dažniau pastebime jį išsprūstant iš sau būdingo oficialaus,

valstybinio lauko. Vytis, įprastai veikęs dviem režimais – kaip valstybės reprezentacijos ir politinių ritualų ženklintojas, o kai kuriais istoriniais laikotarpiais kaip rezistencijos simbolis – šiandien yra perkeliamas į naujus kontekstus, kurie nebeįtelpa į nė vieną šių kategorijų.

Simbolį sėkmingai integravus į dizaino bei suvenyrų rinkas, šiandien galime kalbėti apie Vyčio veikimą komerciniame lauke. Vytis vaidina vis svarbesnį vaidmenį politinėje arenoje, į kurią patenka simbolio „įpaminklinimo“ projektai didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir bandymai Vytį naudoti kuriant pavienių asmenų bei platesnių visuomenės grupių simbolinį kapitalą. Svarbu atkreipti dėmesį ir į siekį perinterpretuoti simbolį kūrybiniame lauke. Kai Vytis sąmoningai – šio simbolio vartojimą tapatinant su politiniu, pilietiniu, visuomeniniu pareiškimu – ar nejučiomis įtraukiamas į individualias praktikas, simbolis pradeda veikti ir asmeninėje erdvėje.

Šis straipsnis – tai bandymas apžvelgti kintantį ir lig šiol praktiškai neanalizuotą Vyčio simbolio vartojimą neoficialiame lauke, kuris nuo įprastos raiškos skiriasi simbolio raiškos erdvių bei funkcijų įvairove. Rengiant straipsnį kartu bent iš dalies mėginama užčiuopti šiandienos Lietuvos visuomenės pulsą ir atsakyti, kaip nacionalinio simbolio vartojimas koreliuoja su nacionalizmo temperatūra šalyje.

Straipsnyje šiuolaikinės Vyčio interpretacijos nagrinėjamos nuo 2013 m., kai lenktynininkas Benediktas Vanagas Dakaro ralyje dalyvavo su automobiliu, ant kurio buvo Vyčio atvaizdas, taip duodamas pradžią jau ne kartą žiniasklaidoje aptartam simbolio sklaidos suintensyvėjimui ². Straipsnio chronologines ribas užbaigia Lietuvos šimtmečio minėjimas ir jo atgarsiai 2019 m., kai (visų pirma oficialiame diskurse) stebėjome skirtingomis formomis besiskleidusį ir skatintą atsigręžimą į tautinę tapatybę, neaplenkiant ir valstybės simbolių interpretacijų.

Siekiant analizuoti Vyčio simbolio sklaidą 2013–2019 m., atliekama diskurso analizė, leidžianti į tyrimo lauką įtraukti ne tik akademines studijas, bet ir žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose ir kitose neakademinėse platformose pasirodžiusią vizualiąją ir tekstinę informaciją. Medžiagos šiam tyrimui ieškota tikslingai stebint medijas (žiniasklaidą, socialinius tinklus, specializuotus tinklalapius ir kt.): ši analizė leido fiksuoti, kokios Vyčio naudojimo formos patenka į viešąją erdvę ir asmeninio vartojimo lauką, neatmetant tikimybės, jog kai kurie atvejai į akiratį pateko ir dėl laimingo atsitiktinumo. Todėl tyrimo objektas konstruotas kliaujantis grindžiamajai teorijai artima logika – medžiaga viso proceso metu kaupta ir klasifikuota, konceptualizuojant objektą. Vis dėlto šiuo straipsniu nesiekama apžvelgti visų Vyčio naudojimo formų bei erdvių. Sudarant preliminarų Vyčio simbolio vartojimo šiandienos Lietuvoje žemėlapi, dėmesys visų pirma kreipiamas į rezonansą viešojoje erdvėje turėjusius (vadinasi, į medijų akiratį patekusius) atvejus, siekiant įžvelgti tam tikrus dėsningumus ir juos suklasifikuoti.

1. Nacionaliniai simboliai šiuolaikybėje kaip nacionalizmo temperatūros matas

Straipsnyje „Kas yra nacionaliniai simboliai ir ką jie daro mums?“ Michaelas E. Geisleris atsispiria nuo Benedicto Andersono tautos kaip įsivaizduojamos bendruomenės sampratos ir teigia, jog konstruojant tautos kaip vieningos žmonių grupės kultūrinių, istorinių bei etninių savybių mitą ypatingas vaidmuo tenka nacionaliniams simboliams³. Viena svarbiausių M. E. Geislerio nacionaliniams simboliams priskiriamų funkcijų – apsaugoti. Pasak jo, tauta savo esme nėra nei stabilus, nei nekintamas konstruktas, tačiau nacionaliniai simboliai ir platus jų vartojimas užtikrina mitinio nacionalinio naratyvo tęstinumą ir generuoja kone visa apimančio solidarumo įspūdį, kurio veikiamas individas tiek fiziškai, tiek psichologiškai nenutolsta nuo tautos⁴.

M. E. Geisleris tvirtina, kad nacionalinių simbolių reikšmės gali būti perkuriamos ir aktualizuojamos – tai gali priklausyti nuo istorinių ar socialinių pokyčių. Vis dėlto tam, kad nacionalinis simbolis su jam priskirtomis reikšmėmis būtų įgalintas ir aktyviai funkcionuotų, svarbus nuolatinis jo atsikartojimas⁵ – sistemiška kartotė veikia kaip nuoroda į istoriją bei kolektyvinę atmintį, o kartu apeliuoja į individo emocijas, stiprindama jo ar jos susisaistymą su tauta. Teigdamas, kad mūsų ryšys su nacionaliniais simboliais yra nuolat stiprinamas jiems atsikartojant skirtingose erdvėse, autorius siūlo į nacionalinius simbolius žvelgti kaip į sistemą, kuri savo esme prilygintina žiniasklaidos sistemai. Pasak jo, nacionaliniai simboliai, kaip ir žiniasklaida, kuria savus artikuliacijos būdus bei žanrus, nustato ir palaiko galios struktūrą ir, visų svarbiausia, įtraukia individą į dominuojančią reikšmių sistemą. Taigi, Geislerio siūlymu, dėmesį nuo vieno simbolio ir jo įprastos raiškos verta nukreipti į plačiai išsišakojusį simbolio vartojimo tinklą. Būtent dėl jo įvyksta simbolio natūralizacija – procesas, kai nacionaliniai simboliai skirtinguose (taip pat laikui bėgant galinčiuose kisti) kontekstuose bei ritualuose yra tiek kartojami, kad didžiąjai visuomenės daliai jų alternatyvos nebeatrodo įmanomos⁶.

Ši M. E. Geislerio tezė mums leidžia priartėti prie Michaelio Billigo banaliojo nacionalizmo apibrėžties. M. Billigas į nacionalizmą siūlė pažvelgti kaip į centro ir periferijos problemą. Anot jo, nacionalizmas įprastai suprantamas kaip periferijoje atsirandantis reiškinys, siejamas su separatistiniais, ekstremistiniais ar geografiškai nuo Vakarų pasaulio⁷ nutolusiais judėjimais; kažkas, kas nutinka *ten*, bet ne *čia*⁸. Tačiau nacionalizmas yra ne tik geografiškai tolimas – į *kitus* projektuojamas nacionalizmas yra ir pavojingai emocionalus, fanatiškas, todėl probleminis ir nesietinas su *mūsų* neprobleminiu ir civilizuotu arba naudingų ir reikalingų⁹ patriotiškumu. Taikant tokią nuo *mūsų* atribotą nacionalizmo sampratą, nacionalizmas yra arba projektuojamas *kitiems*, pamirštant ar neigiant jo egzistavimą Vakarų pasaulyje, arba natūralizuojamas, laikant jį individui būdingu kolektyvinio identiteto siekiu, taip šį klausimą savotiškai „nukenksminant“.

M. Billigas, nesutikdamas su tokiu nacionalizmo termino taikymu, pasiūlė karštojo nacionalizmo – nacionalizmo apraiškų, bandant išsikovoti nepriklausomybę – ir banaliojo nacionalizmo – nepriklausomoje, suverenioje, pripažintoje valstybėje tarpstančio kasdienio ir beveik nepastebimo nacionalizmo apraiškų – perskyrą. Ją jis įvardijo pasitelkęs vėliavos, kuria aistringai mojuojama, ir vėliavos, kuri praktiškai nepastebimai kabo ant valstybės institucijos sienos, įvaizdžius. Tokią skirtį autorius grindžia prielaida, kad nacionalizmas globaliame pasaulyje niekur nedingsta, bet dažnai yra nepastebimai įtraukiamas į kasdienio gyvenimo praktikas ir įtvirtina *status quo*.

M. Billigas, panašiai kaip M. E. Geisleris, atkreipia dėmesį, kad dėl rutiniško, mūsų pačių neretai nereflektuojamo nacionalinių simbolių atsikartojimo (pavyzdžiui, nebekreipiant dėmesio į ant monetų ir banknotų įprastai esančius valstybės simbolius¹⁰) kuriama sistema, neleidžianti įpulti į „kolektyvinę amneziją“¹¹. Svarbu pažymėti, jog, pasak autoriaus, atlikdami rutinišką banaliojo nacionalizmo apraiškų analizę, galime atpažinti ir identiteto formavimo mechanizmus, mums „retoriškai primenančius, kad mes esame *mes*“¹²: pasitelkus banalųjį nacionalizmą formuojamas išimtinai pozityvus tautinis identitetas, o tam reikia apsibrėžti ne tik tai, kas esame *mes*, bet ir kas yra *kiti* (kaimynai, istoriniai, ekonominiai, kultūriniai konkurentai), per kurių kitoniškumą formuluojamas pozityvus *mūsų* įvaizdis.

Vis dėlto teoretikas M. Billigas atkreipia dėmesį, kad tautinį identitetą konstruojantis ir palaikantis banalusis nacionalizmas savo esme yra mimetinis. Patys nacionaliniai simboliai yra konstruojami ir stilizuojami pagal tuos pačius formalius kanonus, todėl M. Billigas teigia, kad „banalūs *mūsų* išskirtinumo simboliai kartu yra ir banalūs *mūsų* universalumo simboliai“¹³, todėl nacionalizmas yra laikytinas ne tautiniais specifiskumais grįsta, bet tarptautine ideologija. Šiame kontekste svarbi tampa Erico Hobsbawmo išrastos tradicijos samprata: teigdamas, jog nemažai tradicijų, kurių ilgaamžiškumu neabejojame, iš tiesų yra gana neseniai sukonstruotos, E. Hobsbawmas išrastas tradicijas apibrėžia kaip praktikas, kurioms būdingas taisyklių priėmimas ir rituališkumas bei simboliškumas, siekiant įskiepyti tam tikras vertybes ar elgesio normas pasitelkus kartotę, kuri automatiškai kuria praeities tąsą įspūdį¹⁴. Kaip pabrėžia M. Billigas, išrastos tradicijos prisidėjo prie to, kad nacionalinis identitetas būtų pradėtas suvokti kaip natūrali žmogiškosios egzistencijos ypatybė¹⁵. Tačiau drauge svarbu pažymėti dar vieną aspektą – E. Hobsbawmas teigia, jog kintant socialiniams modeliams, su naujų tradicijų išradimu, kaip ir su esamų tradicijų modifikavimu, pritaikant jas naujiems tikslams, šiuolaikybėje turėtume susidurti vis dažniau¹⁶.

Kalbėdamas apie banalųjį nacionalizmą šiuolaikiniame pasaulyje, M. Billigas polemizuoja su tokiais mąstytojais kaip Zygmuntas Baumanas, Erichas Frommas, Julia Kristeva ir Anthony Giddensas. Pastarasis teigė, jog pasaulis, kuriame nebeliko aiškių atramos taškų bei universalių tiesų, ne tik trina ribas, bet ir pažeidžia ontologinį saugumą¹⁷, kurį autorius apibrėžia kaip įvykių tęstinumo ir tvarkos jausmą, apimantį tiek individo

jusliškai suvokiamą aplinką, tiek jusliškai nepatiriamus dalykus, nes būti ontologiškai saugiam reiškia „pasąmonėje ir praktinėje sąmonėje turėti atsakymus į pamatinius egzistencinius klausimus, kuriuos vienaip ar kitaip kelia visas žmogaus gyvenimas“¹⁸. Individas, mėgindamas išsaugoti savo ontologinio saugumo jausmą, gali imti grėžtis į valstybę ir tautines šaknis. Nors M. Billigas ir nepritaria A. Giddenso nacionalizmo kaip kasdienybės suardančio, vadinasi, išimtinai karštojo nacionalizmo apibrėžimui, M. Skey knyga *Nacionalinė priklausomybė ir kasdienybė. Tautiškumo svarba neapibrėžtame pasaulyje* (2011) įrodo, jog ontologinis (ne)saugumas gali būti siejamas ir su banaliuoju nacionalizmu. Anot autoriaus, kasdienės praktikos, į kurias patenka ir banaliojo nacionalizmo apraiškos, kuria atpažįstamumo jausmą ir prisideda prie socialinių struktūrų ir tautinio identiteto stabilizavimo, taip padėdamos individui susigražinti iš jo atimtą ontologinio saugumo jausmą¹⁹.

M. Billigo veikalas susilaukė daug atgarsio akademiniam pasaulyje, tačiau banaliojo nacionalizmo teorija neišvengė ir kritikos. Šio straipsnio kontekste taip pat svarbu atidžiau pažvelgti į pačią karštojo ir banaliojo nacionalizmų perskyrą. Nors M. Billigas teigia, kad būtent nereflektuotos banaliojo nacionalizmo apraiškos gali padėti pamatą karštajam, vadinasi, aktyvius veiksmus projektuojančiam nacionalizmui (ir būtent dėl to turėtume nežiūrėti į banalųjį nacionalizmą pro pirštus), kaip savo straipsnyje „Kasdienybės nacionalizmas: kritinis žvilgsnis į Michaelio Billigo veikalą *Banalusis nacionalizmas*“ (2009) rašo M. Skey, M. Billigas neskiria pakankamai dėmesio klausimui, kaip ir kokiomis sąlygomis suverenumą įgijusioje valstybėje karštasis nacionalizmas aušta, tapdamas banaliuoju nacionalizmu²⁰, ir atvirkščiai. Nurodydamas Johną Hutchinsoną, teigusį, kad nacionalizmas nepriklausomoje valstybėje iš banaliojo gali vėl tapti karštuoju (pavyzdžiui, dėl karo, migracijos, ideologinių išorės atakų aktyviais veiksmais apeliuojant į tautinę savimonę ir simbolių iš rutiniško vartojimo vėl perkeltiant į „pirmą planą“), M. Skey pasiūlo dvipolę banaliojo-karštojo nacionalizmų struktūrą papildyti šylančio ir šalancio nacionalizmų sąvokomis²¹. Tam pritarė ir pats M. Billigas, straipsnyje „Banalusis nacionalizmas ir politikos įsivaizdavimas“ (2017) apžvelgdamas šiandieninius banaliojo nacionalizmo tyrimus. Pasak jo, šylančios ar šalancio nacionalizmo temperatūros nurodymas „pabrėžia gradaciją tarp dviejų ekstremumų“²² ir išvengia didelės klaidos vieną istorijos laikotarpį apibrėžti išimtinai per vieną temperatūrą, nes „šylantis ir šalantis nacionalizmai gali rasti tuo pat metu, toje pačioje vietoje“²³, o nuolatinis nacionalizmo temperatūros pokyčių stebėjimas mums gali padėti geriau suprasti gilumines visuomenės nuotaikas.

2. Vytis nuo XIV amžiaus iki XXI amžiaus pradžios

Kaip knygoje *Lietuvos Vytis* (2009) teigia Juozas Galkus, pirmieji Vyčio atvaizdai buvo naudoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) kunigaikščių antspauduose²⁴, o 1388 m. Vygantui simbolių perkėlus į

gynybinį skydą, Vyčiui buvo suteiktas valstybės herbo statusas²⁵. Tiesa, E. Rimša pateikia kiek kitokią Vyčio tapsmo herbu versiją:

<...> raitelį, kaip Lietuvos valdovo ir valstybės herbą, mūsų krašte įprasmino <...> Jogailos pusbrolis Vytautas Kęstutaitis. Pirmiausia jis, siekdamas susigražinti tėvo padėtį, apie 1382–1384 m. iki tol naudotą žemesnio rango pėstininką pakeitė raiteliu, „užlipo ant žirgo“, o po to savo portretą suheraldino.²⁶

Vienaip ar kitaip, svarbu pažymėti, kad Vyčio naudojimas LDK laikais neapsiribojo vien valdovų antspaudais ir monogramomis. Vytis naudotas valdovų antkapių puošyboje, karyboje (juo žymėti skydai, karinės vėliavos), monetų kalyboje²⁷. Tarp mažiau įprastų erdvių, kuriose aptinkamas Vyčio atvaizdas, J. Galkus mini monstrancijas, koklius, gobelenus. Vis dėlto, nors šiuo atveju Vyčio naudojimo ribos išplečiamos, jos yra ribojamos oficialaus rėmo, mat tiek karyba, tiek monetų kalyba buvo valdžios žinioje, Vyčiais dabintos monstrancijos buvo valdovų dovanos, o rasti kokliai bei gobelenai su Vyčio atvaizdais buvo išimtinai rūmų kultūros dalis.

1569 m. įkūrus Abiejų Tautų Respubliką, iš pradžių lenkų herbas – Erelis – ir lietuvių herbas – Vytis – dažniausiai buvo vaizduojami greta, tačiau atskiruose skyduose. Ilgainiui radosi sudėtinis, nors ir kintančios struktūros, valstybės herbas²⁸. Nemaža dalis LDK žemių, vaivadijų, miestų savo herbuose turėjo Vytį, jis buvo ir toliau naudojamas karinėse vėliavose, buvo vaizduojamas svarbių objektų eksterjeruose bei interjeruose²⁹. Šiuo laiku Vytis ir toliau buvo valdžios bei aukštuomenės vartotas simbolis, tačiau plito geografiškai – tai lėmė kunigaikščių tradicija į užvaldytas naujas žemes savo vietininkais siųsti brolius ir seseris, kurie giminės herbu, kuriame būdavo Vytis, arba pačiu Vyčio simboliu puošdavo „rūmus, ginklus, papuošalus, namų reikmenis, heraldiniais superekslibrisais pažymėdavo bibliotekų knygas“³⁰.

Už oficialaus, valstybinio lauko Vytis pirmą kartą atsiduria žlugus Abiejų Tautų Respublikai. Lietuvai patekus į Rusijos imperijos sudėtį, Vytis netenka savo heraldinio statuso, tačiau ir toliau yra fragmentiškai naudojamas visuomeniniame gyvenime – tapo Vilniaus gubernijos herbu, išliko draugijų simbolikoje, buvo naudotas apdovanojimuose nusipelnusiems visuomenininkams. Valstybės herbą buvo galima išvysti ir sukilimų metu, taip pat ant Napoleono žygyje dalyvavusių lietuvių ir lenkų karių uniformų³¹. Sukilimus numalšinus heraldika puoštos segės, indai, siuvinėti rankinukai ir maldaknygių viršeliai Vytį pavertė tyliosios rezistencijos apraiška³².

Nuo XIX a. pabaigos stiprėjo nacionalinio atgimimo jausmai, tačiau jie prasilenkė su lenkų planu atkurti bendrą valstybę. Stiprėjant priešpriešai tarp dviejų tautų, kuri buvo įvaizdinama ir meninėmis formomis, svarbų vaidmenį suvaidino Vyčio simbolis – tautinės tematikos kūrinių, kuriuose būta ir valstybės simbolių, buvo galima rasti tiek tarp tautodailininkų darbų, tiek tarp Pirmosios lietuvių dailės parodos eksponatų³³. Bene ryškiausias atvejis – daug susipriešinimo sukėlusi šeštojoje Lietuvos dailės draugijos parodoje pristatyta Petro Rimšos skulptūra „Unija“,

vaizduojanti Erelio kovą su Vyčiu³⁴. Panašios tematikos, politinę potekstę turinčių kūrinių pagausėjo prasidėjus kovai dėl Vilniaus. Toks, palyginti su XVIII a. pab.–XIX a. pr., įvairiapusiškesnes formas įgavusio Vyčio perkėlimas į visuomeninę bei kultūrinę erdves priartina simbolio vartoseną prie šylančio nacionalizmo apraiškų, kai nacionalinis simbolis ir jo interpretacijos tampa įrankiu žadinti tautinius jausmus.

1918 m. paskelbus valstybės atkūrimo aktą, Vytis vėl tapo valstybės herbu³⁵ (labiausiai paplito A. Žmuidzinavičiaus herbo versija³⁶, nors po specialiosios komisijos svarstymų šią poziciją perėmė M. Dobužinskio projektas), tačiau pažymėtina, kad naujas herbas oficialiai taip ir nebuvo patvirtintas³⁷. Šiuo laikotarpiu Vytis vėl įgauna nacionaliniam simboliui pritinkančius oficialius veikimo laukus: jis atsiranda ant institucijų antspaudų, pinigų, kariuomenės bei policijos uniformų, yra naudojamas valstybiniuose renginiuose ir kt.³⁸ Vyčiui taip pat sugrąžinama reprezentacinė funkcija, ji dar yra išplečiama – jis „reprezentuoja“ šalį, pristatant Lietuvą pasaulinėse parodose: 1939 m. herbas puošė Lietuvos paviljono fasadą Tarptautinėje parodoje Niujorke³⁹, vitražas su Vyčiu buvo pristatytas 1937 m. Tarptautinėje parodoje Paryžiuje⁴⁰.

Sistemiškai skatinant tautinę kultūrą, nacionalinius simbolius netrunka perimti visuomeninės institucijos ir pavieniai asmenys, jie vis dažniau randasi ant plakatų, atvirukų, pašto ženklų⁴¹. Kaip straipsnyje „Patriotiškumo ženklai XX a. pirmosios pusės kasdienybės kultūroje“ (2009) rašo Lijana Šatavičiūtė, „į nereprezentacinę sferą istoriniai ženklai skverbeisi iš įvairių sričių – spaudos, viešųjų renginių, šventinių, parodų apipavidalinimo, taikomosios grafikos, net simboliais dekoruotų buitinių daiktų“⁴². Pasak dailėtyrininkės, tautinis tapatumas tarpukariu Lietuvoje tvirtintas ir per valdžios aktyviai skatintą veikimą asmeninėje erdvėje, tad nacionaliniai simboliai, tarp jų ir Vyčiai, būdavo įkomponuojami į buities objektus, rankdarbius⁴³.

SSRS 1940 m. okupavus Lietuvą, Vytis, kaip ir kiti valstybės simboliai, buvo uždraustas, nors po metų Lietuvą okupavę vokiečiai, anot menotyrininkės Giedrės Jankevičiūtės, nekėlė tikslo visiškai eliminuoti valstybės simbolių iš viešosios erdvės. Pavyzdžiui, savivaldos įstaigose paliktos Vyčio iškabos su lietuviškais užrašais, vietinėse įstaigose liko blankai ir antspaudai su Vyčio atvaizdu – tokia lokali nacionalinių simbolių sklaida, anot menotyrininkės, „nekėlė jokio pavojaus okupacinei valdžiai“⁴⁴.

Tiek per pirmąją, tiek per antrąją sovietų okupaciją Vytis, kaip teigia J. Galkus, lietuviams vėl tapo rezistencijos simboliu: simbolis aptinkamas partizanų uniformose⁴⁵ ir ansiuvuose, Vyčio vardu buvo pavadinta ir viena iš partizanų apygardų, apėmusi Panevėžio, Ukmergės ir dalies Kėdainių apskričių teritorijas. Okupacijos metais Vytis ir toliau veikė meniniame lauke. Jis aptinkamas tremtinių kūryboje (rasta piešinių, siuvinėtų antklodžių, tabakinės indelis, nors dėl savo ikonografijos sudėtingumo Vytį dažniau nurungdavo Gediminaičių stulpai, Dvigubas kryžius ar trispalvė⁴⁶), interpretuotas išėivijos menininkų – Vytauto

Kašubos, Vytauto Kazimiero Jonyno, Viktoro Petravičiaus, Jurgio Juodžio ir kt. – darbuose ⁴⁷.

Visos šios Vyčio vartojimo formos nurodo rezistencinį (vadinasi, šylantį) nacionalizmą. Šiai apraiškai galima priskirti ir Sąjūdžio metą. Pasak J. Galkaus, prasidėjus Sąjūdžiui, suklestėjo patriotinės simbolikos paklausa, o ypatingą vaidmenį, jo teigimu, vaidino Vytis ⁴⁸. Vis dėlto Vytautas Jarutis su tokia interpretacija yra linkęs nesutikti ir straipsnyje „Lietuvos Respublikos valstybinė simbolika: paveldėtos ar „išrastos“ tradicijos“ (2011) teigia, jog, peržvelgus Sąjūdžio mitingų nuotraukas ir vaizdo medžiagą, Vytis matomas rečiau – čia dominuoja trispalvė, dažniau aptinkami Gediminaičių stulpai ar Jogailaičių dvigubas kryžius ⁴⁹.

Atkūrus nepriklausomybę, Vytis vėl tapo herbu ir oficialiu valstybės simboliu. 1990 m. pertvarkoma Heraldikos komisija, 1991 m. rugsėjo 4 d. Aukščiausioji Taryba patvirtino Arvydo Každailio sukurtą ir Heraldikos komisijos aprobuotą herbo variantą, kuris yra naudojamas iki šiol ⁵⁰. Vyčio atvaizdas buvo pritaikytas prezidento vėliavai, 2004 m. buvo įteisinta valstybės vėliava, kurioje vaizduojamas Vytis ⁵¹. Remiantis patvirtintu Vyčio vaizdiniu pradėti gaminti nauji antspaudai, pasų bei įstaigų blankai, kariuomenės ir policijos atributika. Vyčio atvaizdas naudotas lito banknotuose ir monetose, šiandien Vytis naudojamas ir Lietuvoje leidžiamų euro monetų averse. Anot J. Galkaus, Vytis vėl aptinkamas tautodailėje, atsiranda suvenyrinėje prekyboje, kai kurių menininkų (paminėtinas Vyčio paminklas Vadokliuose, kurį sukūrė Gediminas Karalius) kūryboje ⁵². Vis dėlto svarbu pažymėti, kad atkūrus nepriklausomybę Vytis kaip nacionalinis simbolis ilgą laiką atlieka daugiau reprezentacines funkcijas ir tampa šlanchio nacionalizmo, kasdienėmis formomis primenančio apie piliečių saitus su tauta, dalimi.

3. Vytis naujuose kontekstuose (2013–2019 m.)

Žiniasklaidoje ir viešojoje erdvėje Vyčio išpopuliarėjimo pradininku XXI a. galima laikyti Benediktą Vanagą. Jis 2013 m. savo lenktyninį automobilį Dakaro lenktynėse nutarė pažymėti Vyčiu – už šią iniciatyvą B. Vanagas yra sulaukęs ir politikų bei valstybės institucijų įvertinimo. B. Vanagas teigė norėjęs, kad pirmą kartą dalyvaujant Dakare jį lydėtų valstybės simbolis, su kuriuo pradėjo tapatintis ⁵³; nuo to laiko jis kasmet per Dakarą renkasi automobilio puošybą Vyčiu ar jo variacijomis.

Anot B. Vanago, Vytis, nors ir pristatomas Dakaro lenktynėse, visų pirma yra skirtas ne užsieniečiams, o šį simbolį nepelnytai užmiršusiems lietuviams ⁵⁴, kuriems Vytis šiandien „vėl natūraliai tampa įkvepiančiu simboliu“ ⁵⁵. B. Vanagas Vytį įvardija kaip tautos savasties ženklą, „simbolį, kuriuo didžiuojamės“, lyderystės ir „mumy-se tūnančio pirmavimo geno apraišką“, „vidinį švyturį“, kuris, anot lenktynininko, savo tapatybės neapsibrėžusiai lietuvių tautai padeda atskleisti jos „vidines galias“ ir kryptį ⁵⁶. B. Vanagas Vytį tapatina ne tik su valstybe, bet ir su tautiniu identitetu, o Vytį įvardija kaip geresnio gyvenimo garantą:

Vytis savyje turi užkoduotas labai stiprias vertybes, aiškias tikro lietuvių bruožus. Aš manau, kad kai kiekvienas mūsų pradėsime tapatintis su Vyčiu, gyvenimas automatiškai labai stipriai pagerės.⁵⁷

Vis dėlto nors B. Vanagas teigia dėmesį skiriantis Vyčio ir lietuvių ryšiui stiprinti, jo retorikoje atsiranda *kitas* – užsienietis, kurio akyse konstruojamas Lietuvos įvaizdis. B. Vanagas pabrėžia iš užsieniečių susilaukiantis ne tik komplimentų, bet ir pavydo, esą „istorinė Vyčio vėliava vis dažniau atpažįstama ir netgi – kitų tautų atstovų šiek tiek pavydima“⁵⁸.

Atsispiriant nuo B. Vanago iniciatyvos ir plečiant Vyčio sklaidą, simbolio vartojimas šiandienos Lietuvoje buvo a) komercializuotas; b) paverstas politiniu įrankiu; c) perkeltas į kasdienybės kultūrą ir individualias ženklinimo praktikas; d) perkeltas į kūrybines praktikas.

3.1. Vyčio komercializacija

Vyčio komercializacijos aptarimą tikslinga pradėti nuo su B. Vanagu ir jo veikla glaudžiai susijusio projekto: internetinės parduotuvės Proud.lt (anksčiau – Shop.pitlane.lt), kurioje galima įsigyti Benedikto Vanago vardo produktų, taip pat produktų (marškinėlių, kepurėlių, rašiklių, apyrankių, puodelių, ženkliukų, sąsagų, antsiuvų, lipdukų ir kt.) su valstybės simbolika, visų pirma – Vyčiu. Parduotuvės atstovai, sekdami jau pristatytą B. Vanago retoriką, teigia, kad projekto atsiradimo istorija prasidėjo nuo sidabrinio Vyčio ženkliuko, siekiant atverti galimybę „šiuo didingu Lietuvos simboliu didžiuotis ir nešioti jį kasdien, o taip pat ir suteikti galimybę juo pasipuošti kiekvienam Vyčio geno nešiotojui“⁵⁹. Prekės ženklas save įvardija Vyčio ambasadoriais, nes tiki „Vyčio nešamomis vertybėmis“: vienybe, ištikimybe, drąsa, išmintimi, gyvybe⁶⁰.

Simbolio kaip nuorodos į kultūrinę tapatybę ir tautinio identiteto formavimo įrankio retorika kliaujasi ir į dizaino sferą Vytį perkeliantis verslas – pavyzdžiui, dizaino studija „Studija LT“, kurios žymiausias prekės ženklas „LT Identity“ prekiauja vyriškais ir moteriškais drabužiais bei aksesuarais su tautinio paveldo ar nacionaline simbolika, tarp jų – ir stilizuotais Vyčiais⁶¹. Dizainerės Ieva Ševiakovaitė ir Jolanta Rimkutė teigia ieškančios naujai interpretuojamų tapatybės ženklų, kurie leistų formuoti „pozityvų lietuvių požiūrį į save“⁶², tikint, jog patriotiško simboliai ir tautinio paveldo elementai padeda konstruoti „naujos kultūrinės tapatybės lietuvių, kurio kišenėse telpa ir pagarba praeičiai, ir drąsus žingsnis ateities link“⁶³.

B. Vanago ir su nacionalinių simbolių interpretacija dirbančių įmonių bei dizainerių retorika glaudžiai siejasi su M. Billigo teiginiu, jog, pasitelkiant banalųjį nacionalizmą, kurio apraiška šiuo atveju tampa nacionalinių simbolių kartotė dizaino produkcijoje, galima įžvelgti nacionalinės tapatybės konstravimo mechanizmus. Pristatyti atvejai yra iliustratyvūs tautinio identiteto konstravimo pavyzdžiai, kai Vytis tampa patriotiško ženklu ir yra asocijuojamas su išimtinai pozityviomis savybėmis. Ši strategija ne tik leidžia pozicionuoti savo produkciją (ir joje

naudojamus nacionalinius simbolius) kaip vertybiškai įkrautą (lojalumas, ištikimybė, meilė valstybei) ar net reikalingą (tautinis tapatumas) reiškinį, bet ir nurodo vartotojo neišvengiamą priklausymą *mums* ir *mūsų* identitetui.

Pažymėtina, kad drabužių, aksesuarų ir kitų objektų su Vyčio simbolika šiandien gausu tiek internetinėse, tiek fizinėse suvenyrų bei dizaino parduotuvėse (be jau aptartų pavyzdžių būtų galima paminėti parduotuves „LT Fanas“, „Locals“, „Puoškis lietuviškai“, „Špyga taukuota“⁶⁴ ir kt.). Tačiau, nors suvenyrų rinka dažnai yra orientuota į užsienio turistus, Vyčio atveju būtų galima suabejoti tokiu adresatu – tai liudija ne tik aptarta su nacionalinės simbolikos interpretacija dirbančių įmonių bei dizainerių retorika, bet ir tai, kad Vytis, tikėtina, užsieniečio akiai yra specifiškai su lietuviškumu rečiau asocijuojamas simbolis nei trispalvė, kuri taip pat dažnai atsiduria ant suvenyrinės produkcijos. Vienu ryškiausių tokios lokalios Vyčio komercializacijos ir rutiniško simbolio vartojimo pavyzdžių šiandien yra tapę lipdukai, klijuojami ant automobilių⁶⁵, kurių pardavimai, remiantis žiniasklaidos duomenimis, vien per 2019 m. išaugo keliskart⁶⁶.

Todėl nenuostabu, kad Vyčio simbolika pastaruoju metu susidomi ne tik įmonės, kurių specializacija – dizaino ar suvenyrų rinkos, bet ir iš pažiūros su tuo nieko bendro neturinčios bendrovės. Pavyzdžiui, bendradarbiaudami su B. Vanagu ir viešųjų ryšių agentūra, Vyčio lipdukus ant savo transporto naudoja „Lietuvos geležinkeliai“⁶⁷, kavinių tinklas „Huracan Coffee“ minint valstybines šventes savo socialinio tinklo „Facebook“ paskyroje profilio nuotrauką pasikeičia į stilizuotą Vytį⁶⁸, o Kaune esantis salonas „Tarp gėlių“ 2018 m. vasario 16 d. priešais įėjimą į pastatą sukūrė Vyčio instaliaciją, dekoruotą „trimis milijonais susmulkintų bei sunaikinimui paruoštų litų“⁶⁹. Pirmuoju atveju Vyčio simbolio vartojimą iš dalies galima sieti su pačios įmonės veikla (bendrovė yra valdoma valstybės, jos vykdomi maršrutai yra įgyvendinami tiek Lietuvoje, tiek užsienyje), tačiau „Lietuvos geležinkelių“, kaip ir „Huracan Coffee“ ir „Tarp gėlių“ atvejais, svarbu atkreipti dėmesį, kad Vytis tampa komerciniu įrankiu – bendrovės formuoja savo kaip patriotiško, vertybinį pamatą turinčio verslo įvaizdį ir taip, pasitelkdamos šiuo metu naują populiarumo bangą išgyvenantį nacionalinį simbolį, kuria savo simbolinį kapitalą.

3.2. Vytis kaip politinis įrankis

Kalbėti apie Vytį politinėje erdvėje iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti nereikalinga – Vytis, būdamas nacionalinis simbolis, šiandien vaizduojamas ant šalies herbo ir valstybės vėliavos, neišvengiamai veikia ir politinėje arenoje: kaip valstybę reprezentuojantis ir jos politiniuose ritualuose dalyvaujantis ženklas. Vis dėlto šiame poskyryje, nutolstant nuo minėtų oficialiam politiniam laukui priskirtinų funkcijų, į Vytį siekiama pažvelgti kaip į simbolį, įtraukiamą į politinį galios žaidimą,

kuris drauge veikia ir kaip politinio kapitalo kūrimo įrankis pavieniams asmenims ar visuomenės grupėms.

Nagrinėjamu laikotarpiu galime pastebėti, kad Vytis tapo institucinės komunikacijos dalimi. Vienas to pavyzdžių aptinkamas 2016 m., kai, siekiant gerinti kariuomenės įvaizdį, 20 000 eurų finansavimą, kurio dalis buvo skirta B. Vanago startui Pietų Amerikoje, skyrė Krašto apsaugos ministerija⁷⁰. Tai, kad B. Vanagas gerina krašto apsaugos įvaizdį, ministerija grindė su krašto gynyba susijusių simbolių naudojimu lenktynininko aprangoje ir ant jo automobilio⁷¹. B. Vanagui buvo išreikšta ir užsienio reikalų ministro Lino Linkevičiaus padėka – ne tik už gerą pasirodymą varžybose ir šalies vardo garsinimą, bet ir už Vyčio simbolio vartojimą, „patriotiškumo ir pilietiškumo iniciatyvas, kurios telkia ir stiprina mūsų visuomenę“⁷².

Aptariant simbolio virsmą politiniu įrankiu, ypatingo dėmesio nusipelnė iniciatyvos „įpaminklinti“ Vytį. Nors šio straipsnio tikslas nėra nagrinėti visų su Vyčio „įpaminklinimo“ klausimais susijusių politinių, teisinių ir komunikacinių peripetijų, siekiant suprasti šių veiksmų reikšmę naujų Vyčių formų raiškos kontekste, svarbu trumpai pristatyti svarbiausius įvykius.

Šioje istorijoje svarbų vaidmenį atlieka 2016 m. įkurtas Vyčio paramos fondas, savo tikslu iš pradžių skelbęs Vyčio skulptūros atsiradimą iki valstybės šimtmečio minėjimo 2018 m. vasario 16 d. Vilniaus Lukiškių aikštėje, dėl kurios sutvarkymo ir paskirties diskutuota nuo nepriklausomybės atkūrimo. Fondas siekė pastatyti paminklą ne iš valstybės biudžeto, o iš žmonių suaukotų pinigų⁷³. Vytį šio projekto iniciatoriai teigė pasirinkę, nes jį laikė esant tautos kovos ir istorijos simboliu. Vis dėlto Vyčio paramos fondo retorikoje randasi ir naujų į Vytį projektuojamų savybių. Tikėtina, kad siejant su šiandienos aktualijomis ir valstybės įvaizdžio kampanijomis, fondo komunikacijoje teigta, jog Vytis ne tik yra nuoroda į valstybingumą ir vienybę, bet ir atspindi Lietuvos siekį būti „žinių ir veržlumo valstybe“⁷⁴. Atsiremiant į Vyčio ilgaamžiškumą, buvo akcentuojama, jog simbolis, virtęs skulptūra, ne tik sujungtų skirtingus laisvės kovų etapus, bet ir taptų mažiausiai diskusijų bei susipriešinimo keliančiu, tautą vienijančiu simboliu⁷⁵.

Vyčio paramos fondas savo iniciatyva paskelbė Vyčio skulptūros projektų konkursą, kuris buvo rengtas be miesto ir valstybės institucijų žinios. Konkursui buvo pateikta 13 modelių⁷⁶, o komisijos sprendimu geriausiu darbu pripažintas Arūno Sakalausko kūrinys „Laisvės karys“. Valstybės institucijos ir meno profesionalų organizacijos konkurso organizavimui nepritarė⁷⁷, o Kultūros ministerija ir Šiuolaikinio meno centras savo ruožtu paskelbė kūrybines dirbtuves, kvietusias siūlyti idėjas Lukiškių aikštės memorialui, kuris turėjo įamžinti kovotojų už Lietuvos laisvę atminimą⁷⁸. Komisija iš daugiau nei 30-ies siūlytų idėjų išrinko 5-ias. Tarp jų buvo ir kiek pakeistas Vyčio paramos fondo konkurso laureatas – „Laisvės kario“ projektas (autorių kolektyvą sudarė Arūnas Sakalauskas, Gintaras Čaikauskas, Linas Naujokaitis, Kęstutis Akelaitis, Rimantas Dichavičius)⁷⁹. Projektui likus antroje vietoje (konkurso,

kurio rezultatus lygiomis dalimis nulėmė žiuri ir internetinis balsavimas, nugalėtoju buvo paskelbtas Andriaus Labašausko projektas „Laisvės kalva“), kilo nepasitenkinimas, kuris netrukus įgavo ir politinę bei teisinę išraišką.

Vyčio paramos fondui vis aktyviau reiškiant savo poziciją viešojoje erdvėje, 2017 m. Seimas pritarė įstatymo projektui, kuriuo buvo siekiama nurodyti, kad Lukiškių aikštėje turi stovėti Vytis⁸⁰. Tačiau tąkart nei Kultūros ministerija, nei Vyriausybė įstatymo projektui nepritarė. Galiausiai, „Laisvės kario“ autorių kolektyvas dėl konkurso rezultatų kreipėsi į teismą, tai grįsdamas jau minėta Seimo išreikšta parama ir Kultūros paveldo apsaugos departamento išvada, kad konkurso laimėtojo projekto įgyvendinimas keistų reljefą, pripažintą vertingąja Lukiškių aikštės savybe. Teismo proceso metu įrodyta, kad A. Labašausko projektas konkursą laimėjo pagrįstai, tačiau jis Lukiškių aikštėje taip ir liko neįgyvendintas⁸¹.

Vyčio paramos fondas ir jo palaikytojai tvirtino, kad Vytis yra visuomenę vienijantis simbolis – tai esą liudija visuomenininkų palaikymas, savo pinigų aukojančių piliečių parama, Seimo rezoliucija ir atlikta gyventojų apklausa⁸². Tačiau nors būtinybė statyti Vyčio skulptūrą Lukiškių aikštėje yra grindžiama visuomenės valia, kita šios valios apraška – Kultūros ministerijos ir Šiuolaikinio meno centro kūrybinės dirbtuvės, taip pat balsavimas, kuriame poziciją galėjo išreikšti ir šalies gyventojai – buvo ignoruojama. Apeliuodami į demokratiją, Vyčio palaikytojai savo viršenybę prieš oponentus siekė įrodyti ieškodami politinio užnugario ir imdamiesi teisinių bei institucinių (Kultūros paveldo departamento išvada, Seimo rezoliucija) svartų, taip patys iš dalies nutoldami nuo savo pozicijuotos Vyčio kaip masinio reiškinių ir tautos valią įkūnijančio simbolio idėjos⁸³.

M. Skey straipsnyje „Kodėl tautos yra svarbios? Pastanga pritapti ir būti saugiam nepastoviam pasaulyje“ (2013) iškelia mintį, kad simboliniame tautos centre įprastai atsideria visuomenės grupės, sukaupusios kultūrinį kapitalą ir dėl to įsitikinusios, jog gali formuluoti visiems taikomą tautos apibrėžtį ir spręsti, kas yra tinkama jos simbolinės galios veikimo lauke⁸⁴. Šiuo atveju galime daryti prielaidą, kad Vyčio paramos fondas, pretenduodamas į simbolinio tautos centro poziciją, save pradeda laikyti tautos balso įgarsintoju, o savo oponentus nurašo į „tautos užribį“, taip priartėdamas prie M. Billigo pristatyto neigiamos *kito* portreto kūrimo.

Kitu Vyčio paramos fondo ir jo palaikytojų retorikoje tampa nepalaikantieji Vyčio skulptūros radimosi Lukiškių aikštėje idėjos: į šią kategoriją patenka tiek kitus sprendinius Lukiškių aikštėje siūlantys menininkai, tiek pritarimo idėjai nerodančios valstybės institucijos, pavyzdžiui, Kultūros ministerija. Formuojant opoziciją kitaminčiams, ne tik prieinama prie išvados, kad priešingai barikadų pusei priklausantieji yra mažuma, trukdanti „vytininkų“ esą atstovaujamai daugumai⁸⁵, bet ir pabrėžiama, jog šiai grupei būdingas autoritetų nuvertinimas ir „valstybinio identiteto ir istorinės atminties“ trynimasis⁸⁶, įsakymų „iš aukščiau“ paisymas⁸⁷. Kai kuriais atvejais žengiama dar toliau – visi,

nepritariantys Vyčio skulptūrai, įvardijami valstybės išdavikais⁸⁸ ar jos priešais:

Lietuviškas Vytis gali gąsdinti tik stiprios ir nepriklausomos Lietuvos priešus. Tai seniausias simbolis, išreiškiantis tautų vienybę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, nepriklausomybę ir pasirengimą ginti savo laisvę, keliantis baimę tiems, kurie nekenčia mūsų didingos praeities ir nelinki mums šviesaus rytojaus.⁸⁹

„Vytininkų“ retorikoje aptinkamas ir išorinės grėsmės, tiesiogiai siejamos su Rusija, naratyvas – teigiama, kad Vytis galėjo užkliūti „nebent Krekliui“⁹⁰, o bandymas Lukiškių aikštėje įgyvendinti ne Vyčio paramos fondo idėją, bet bunkerį savo forma primenantį A. Labašausko projektą, esą prilygsta tautos sąmonės naikinimui⁹¹ ir tampa ypač pavojingas šiandienos geopolitinėje situacijoje.

Vyčio paramos fondo ir jo palaikytojų retorikoje galima išskaityti tai, ką M. E. Geisleris įvardija simbolio natūralizavimu. Tai liudija priešprieša, atsirandanti tada, kai Lukiškių aikštės memorialo konkurse nugalėjęs projektas, siūlantis ne tik kitokią simboliką, bet ir kitoki istorinį pasakojimą – Vytis nurodo stiprią, galingą, LDK laikus siekiančią valstybę, o partizanų bunkerį savo raiška primenantis A. Labašausko „Laisvės kalvos“ projektas byloja apie sudėtingą, netekusių pilną XX a. šalies istoriją. Tačiau „vytininkai“, dėl simbolio natūralizacijos, nepriima alternatyvos Vyčiui galimybės, tuo labiau jos viršenybės prieš nacionalinį simbolį, todėl bet koks alternatyvos siūlymas tampa diskredituotinas kaip nedemokratiškas, neteisėtas arba kenkiantis šalies valstybingumui.

Klausimas dėl Vyčio skulptūros iškilimo buvo aktyviai naudotas politinėje kovoje, kuria greitai pasinaudojo Kauno miesto savivaldybė. Vyčio paramos fondas pateikė paraišką savivaldybės organizuojamam „Kauno akcentų“ konkursui⁹², kurį laimėjusi „Laisvės kario“⁹³ skulptūra (projekto autorius – Arūnas Sakalauskas, dirbęs drauge su Ukrainos skulptoriais Borisu Krilovu, Olesiumi Sidoruku⁹⁴) 2018 m. liepos 5 d., Valstybės dienos išvakarėse, buvo atidengta Kauno pilies kieme.

Kaune įgyvendinta „Laisvės kario“ skulptūra kiek skiriasi nuo Vilniaus Lukiškių aikštei siūlyto projekto – prie Kauno pilies pastatyta skulptūra yra mažesnio formato, dekoratyvesnė. Tačiau vienu esminių skirtumų galima įvardyti tai, kad, anot autoriaus A. Sakalausko, prie Kauno pilies įgyvendintam „Laisvės kario“ projektui yra suteiktas Romo Kalantos, kuris 1972 m. susidegino protestuodamas prieš sovietų režimą, veidas⁹⁵.

Čia susiduriame su paradoksalia situacija, kai heraldinis objektas yra ne tik paverčiamas skulptūra, bet ir įsmeninamas, XIV a. menančiam, tačiau savo esme belaikiam nacionaliniam simboliui suteikiant XX a. istorinės asmenybės bruožus. Vis dėlto per šią netikėtą jungtį įdomu pažvelgti, kaip „Laisvės kario“ skulptūroje susilieja tipiškai nacionalinių naratyvų prototipai. Patrickas Colmas Hoganas knygoje *Suprasti nacionalizmą: apie naratyvą, kognityvinį mokslą ir identitetą* (2009) išskiria tris pagrindinius nacionalinių naratyvų prototipus: herojiškąjį (suteikiantį gaires vidinės socialinės hierarchijos arba tautos ir jos priešų santykių įsivaizdavimui), aukos (suteikiantį gaires po kančios einančio

atgimimo įsivaizdavimui) ir romantiškąjį (suteikiantį gaires tautos padalijimo ir su(si)vieninijimo įsivaizdavimui)⁹⁶. Pirmasis ir tipiškiausias herojiškasis naratyvas įprastai formuluojamas per bendruomeninį santykį (pavyzdžiui, šlovingą tautos pergalę, nugalint priešą), o aukos naratyvas, nors esti ir išimčių, dažnai atsigręžia į asmeninę auką, kurios dėka išgyvenamas tautos atgimimas. „Laisvės kario“ skulptūra, suvienijanti du nacionalinių naratyvų prototipus – pergalingą tautos kovą (herojiškasis prototipas) ir asmeninį pasiaukojimą (aukos prototipas) – ir juos lydinčius reikšmių rinkinius, sustiprina skulptūros emocinį krūvį, o kartu iš dalies užkerta kelią viešojoje erdvėje lig tol skambėjusiai kritikai dėl Vyčio „įpaminklinimo“⁹⁷: abejojantieji „Laisvės kariu“ tampa nelyg abejojančiais R. Kalantos auka ir taip dar labiau nutolsta nuo „vytininkų“ konstruojamo *mūsų* identiteto.

Įgyvendinus „Laisvės kario“ projektą, „vytininkų“ požiūriu, įvyko ir simbolinė Kauno pergalė prieš Vilnių. Kaunas viešojoje erdvėje pradedamas linksniuoti kaip šalies „dvasinė sostinė“⁹⁸, pulsuojanti „lietuviška dvasia“⁹⁹, o Vilnius imamas pozicionuoti kaip miestas, nesugebėjęs deramai paminėti valstybės atkūrimo šimtmečio¹⁰⁰, ir miestas, kuriame veši „globalistinė politika“¹⁰¹, taip ir vėl susiduriant su negatyviu *kito* įvaizdžio kūrimu.

Tiek Lukiškių aikštėje planuotas Vyčio paminklas, tiek Kaune įgyvendintas „Laisvės karys“ susilaukė kritikos dėl nešiuolaikiškų meninių sprendimų, bandymo Vytį „įpaminklinti“ pasitelkus politines ir teises priemones¹⁰² ir skepsio kurti trimatę skulptūrą valstybės herbui¹⁰³. Tačiau šiame kontekste atskiros paminėjimo verta kritika dėl to, kad prie Kauno pilies atsiradęs „Laisvės karys“ buvo kurtas ukrainiečių autorių. Nors Lietuvos dailininkų sąjungos Vilniaus skulptorių sekcijos pirmininkė Aušra Jasiukevičiūtė straipsnyje „Trojos arkliu per Lietuvą. Pamąstymai, kodėl paminklus kuria svetimi“ (2019) pateikia argumentuotos kritikos Boriso Krylovo ir Olesio Sidoruko kūrybai (minimas paminklų „štapavimas“, kompoziciniai trūkumai ir kt.), jos retorikoje ryškiai nuskamba *kito* motyvas – „Laisvės karys“ laikomas „svetimos paminklinės invazijos“ dalimi¹⁰⁴.

Čia svarbu atkreipti dėmesį, kad *mūsų* ir *jų* skirtis randasi abiejose barikadų pusėse: nors pozityvų savo grupės identitetą konstruojant negatyvų kitos grupės įvaizdį dažniau galime aptikti „vytininkų“ retorikoje, *kito* – kaip svetimų ar nešiuolaikiško – įvaizdį politinė tapusioje kovoje dėl Vyčio „įpaminklinimo“ randame ir nagrinėdami jų oponentų poziciją.

3.3. Vytis kasdienybės kultūroje ir individualiose praktikose

Vytis ilgainiui tampa kasdienybės kultūros dalimi ir yra perkeliamas į individualias ženklavimo praktikas. Vienas ryškiausių to pavyzdžių yra jau anksčiau pristatyti Vyčio lipdukai ant automobilių, kurie (kaip ir kitos Vyčiu ženklinamos produkcijos įsigijimas) tampa ne tik simbolio komercializacijos, bet ir individo įvaizdžio konstravimo priemone. Kad

lipduko užsiklijavimas tampa asmeninių vertybių – patriotizmo, lojalumo ir meilės šaliai – raiškos būdu, žiniasklaidoje tikina patys vairuotojai, pridurdami, kad jų pavyzdys neretai užkrečia ir aplinkinius¹⁰⁵ bei skatina patriotizmą¹⁰⁶. Pažymėtina, jog kai kurie ir čia mini B. Vanago ir jo kampanijos įtaką:

<...> Benediktas Vanagas tokį panašų užsidėjęs, tai įtakoja žmonių sprendimus ir tai gaunasi negaliu pasakyti kaip mados dalykas, bet tai paskatina ir tokiu būdu reikšti savo patriotiškumą.¹⁰⁷

Dar tvirtesne, ilgalaikiškesne vertybių išraiška tampa populiarėjančios tatuiruotės su Vyčio simboliu. Tatuiruočių meistrai žiniasklaidoje tikina, kad jos „simbolizuoja patriotizmą“, jiems antrina ir klientai, teigdami, kad tatuiruodamiesi Vytį – Lietuvos istorijos simbolį – „įprasmina patriotizmo vertybę“¹⁰⁸. Panašiai savo sprendimą išsitatuiruoti Vytį aiškina ir pasaulio bei Europos kikbokso čempionas Sergejus Maslobojevas:

Tai mūsų protėvių pagerbimas bei priminimas sau ir kitiems, kokį sunkų kelią jie nuėjo, kad galėtume būti ten, kur esame dabar. Be to, visada norėjau savo šalies simboliką nešioti.¹⁰⁹

Tatuiruotė gentinėse bendruomenėse, be kitų savo funkcijų (lyties, seksualinės brandos, socialinio, religinio statuso ir kt. žymėjimo), buvo naudojama ir individo priklausymui bendruomenei ženklinti¹¹⁰. Nors tatuiruotės, jų raiška, funkcijos ir recepcija per ilgą laiką skirtingose visuomenėse kito, svarbu pažymėti, kad, nors šiuolaikybėje tatuiruotės neretai yra laikomos priemonėmis reikštis individualizmui, kuris, be kita ko, gali būti siejamas su oponavimu dominuojančiai estetinei ar politinei paradigmai, arba siekiu susigrąžinti kūną, anksčiau buvusį politinėje, institucinėje, kultūrinėje galioje¹¹¹, tatuiruotė, konstruojant savo identitetą, ir toliau gali veikti kaip ryšio su bendruomene ženklas – šiuo atveju Vyčio tatuiruotė tampa individo saitų su tauta išraiška.

Išskirtinis Vyčio įtraukimo į individualias praktikas pavyzdys yra žiniasklaidoje pristatytas vienos vilnietės sprendimas Lietuvos šimtmečio proga savo 33 kilometrų bėgimo maršrutą po miesto gatves sudėlioti taip, kad jos bėgimo trajektorija atkartotų Vyčio simbolio kontūrus. Tokį savo sprendimą ji motyvavo siekiu pasveikinti Lietuvą su šimtmečiu:

<...> vis galvojau, ką savo maršrutu galėčiau išdėlioti Vilniaus žemėlapyje. <...> Man norėjosi kokio nors išskirtinio simbolio, o tuo metu kaip tik buvo labai eskaluojamas Vyčio simbolis.¹¹²

Šio sprendimo autorė ne tik atkreipia dėmesį į Vyčio simbolio vartojimo suintensyvėjimą, bet ir referuoja į B. Vanagą – esą idėja „patobulinti Vyčio formą“ radosi klausantis B. Vanago pasakojimo apie Dakaro ralį, kur nuskambėjo frazė, jog „Vytis turi būti su kalaviju, o ne su kardu“¹¹³.

Aptartuose pavyzdžiuose matyti, kad individas su tauta tapatinasi per naujas Vyčio raiškos formas. Kasdienėse, asmeninėse praktikose Vytis žymi individualų pasirinkimą nurodyti savo ryšį su simboliu ir į jį projektuojamomis vertybėmis, o kartu – su šias vertybes propaguojančių bendruomene. Tačiau pristatytoje retorikoje

neatsitiktinai vis atsikartoja ir Vyčio populiarumo motyvas. Kaip teigia M. E. Geisleris, tam, kad nacionalinis simbolis kurtų ryšį tarp individo ir tautos, būtina sisteminga jo kartotė. Nuolatos skirtingomis formomis viešojoje erdvėje produkuojamas Vytis tapo asocijuojamas su pilietiškumu ir patriotiškumu, todėl nesunkiai gali būti perkeltas į asmeninę erdvę, drauge perkeliant ir jį lydintį prasmų lauką.

Atkreiptinas dėmesys, kad Vytį inkorporuojant į savo aplinką, neretai yra minimas B. Vanagas. Čia jis tampa autoriteto figūra, galinčia paskatinti naudoti simbolį savo kasdienybėje, ar teikiančia siūlymus dėl simbolio ikonografijos pokyčių. Neatmestina tikimybė, jog naudojant Vytį savo kasdienėse praktikose ir taip kuriant savo kaip šalies patrioto įvaizdį, kai kuriais atvejais siekiama tapatintis ir su garsiu sportininku ir populiariu visuomenės veikėju. Drauge taip pat svarbu paminėti, kad Vyčio perkėlimai į asmeninę erdvę įprastai vyksta visuomenės informavimo priemonėmis – apie juos mes neretai sužinome arba iš socialinių medijų, arba iš žiniasklaidos: privačios Vyčio vartojimo iniciatyvos yra suprojektuojamos į medijas, kurios yra nebeatsiejamos nuo asmeninio įvaizdžio kūrimo.

3.4. Vytis kūrybinėse praktikose

Nors Vyčio „įpaminklinimo“ projektai tapo politizuotu reiškiniu, Vyčio paramos fondo organizuotas konkursas buvo vienas ryškiausių bandymų perkelti Vytį į kūrybines praktikas, todėl į jį verta pažvelgti ne tik iš politinės, bet ir iš meninės perspektyvos. Vyčio paramos fondo organizuotame konkurse tarp 13-os pasiūlytų projektų dominavo realistinė, klasikinių formų skulptūra – į šią kategoriją, drauge su laureatu, patenka penki projektai ¹¹⁴, kuriais siekta Vyčio simboliui sukurti tūrinę formą, atkartojant ar tik minimaliai keičiant simbolio ikonografiją. Nors konkurse radosi keletas bandymų kurti abstrahuotas Vyčio versijas, tik vienas projektas – antrąją vietą konkurse užėmę G. Umbraso „Baltai“ – rodo aiškią orientaciją į ateitį: griežtų linijų, per savo ilgį ištiesęs baltas Vytis su ciano spalvos akcentais atrodo nelyg nužengęs iš kompiuterinių žaidimų grafikos ¹¹⁵. Vis dėlto didžioji dalis pateiktų projektų autorių visų pirma ieškojo būdų Vytį perkelti į tūrinę formą, simbolio nepermaštant nei formaliai, nei tematiškai.

Rengiant 50-ąją Lietuvos karikatūristų parodą 2018 m. ir minint valstybės šimtmetį (ekspozicija pavadinta „Kad tave kur 100!“), autoriams buvo siūloma savo karikatūrų objektu rinktis Vytį ¹¹⁶. Karikatūros, kuriose pasirodė Vyčio figūra, įprastai atliepė viešojoje erdvėje dažniausiai aptariamą temą: emigraciją (Jurijaus Dobrovolskio karikatūra), gynybą (Vidmanto Eidukaičio karikatūra), ekonomines problemas (Alvydo Ambraso karikatūra). Karikatūrose Vytis vaizduojamas ir kaip anksčiau aptartos kovos dėl „įpaminklinimo“ dalis, tai – vienas dažniausiai parodoje atsikartojančių motyvų. Galima paminėti Rolando Vičio karikatūrą, kurioje raitelis drauge su žirgu ir lagaminu „tranzuoja“ į Kauną, ar Alvydo Jonaičio karikatūrą, kurioje Vytis atakuoja A.

Labašausko „Laisvės kalvą“ Lukiškių aikštėje ¹¹⁷. Pažymėtina, kad paroda buvo pristatoma ir kaip mininti skulptūros „Laisvės karys“ pristatymą visuomenei, o tai galbūt susiaurino interpretacinius rėmus ir lėmė, jog į kūrybines praktikas perkeltas Vytis daugiausia tik atkartoja, o ne perinterpretuoja viešojoje erdvėje garsiau skambėjusių Vyčio „įpaminklinimo“ palaikytojų retoriką. Kaip išimtį būtų galima paminėti Vyčio „įpaminklinimo“ vajú ironizuojančią Rusnės Šimulynaitės karikatūrą, kurioje Vytis yra perkeltas į žaidimų aikštelę daugiabučių fone – žirgas tupi ant pjedestalo su užrašu „Vytis #47“, o raitelis supasi ant sūpynių. Karikatūrą lydi užrašas „Jei visur – tai visur!“ Parodoje pristatytose karikatūrose ryškus simbolinis Vyčio „įžeminimas“, oficialumo auros nuėmimas. Kaip pavyzdį būtų galima pateikti Jono Lenkučio karikatūrą, kuri tapo parodos katalogo viršeliu. Joje raitelis sėdi ne ant žirgo, bet ant medinio arkliuko. Vis dėlto nemaža dalis autorių, net ir kurdami karikatūrą, esmingai nekeičia simbolio ikonografijos – Vytis gali tapti pegasu (Martyno Juchnevičiaus darbas), o ant žirgo sėdintis raitelis gali šienauti kainas (Vincio Bareikio karikatūra), tačiau formalios simbolio savybės (Vyčio vaizdavimas profiliu, pasisukus į kairę, raiteliui sėdint ant balto žirgo su melsvomis detalėmis) neretai ir toliau yra išlaikomos.

Vienu ryškiausių simbolio perkėlimo į kūrybines praktikas atvejų galima įvardyti menininkės Shaltmiros (Eglės Tamulytės) sukurtas interpretacijas – Vytis paverčiamas į Vytę, t. y. ant žirgo vietoj vyro raitelio pasodinama moteris. Kaip teigia autorė, Vytės idėja gimė perskaičius menininkės Rūtos Jankauskaitės (Marlos Singer) samprotavimus, ką darytų, jei taptų prezidentė – tarp kitų punktų buvo ir siūlymas duoti perkurti šalies herbą Shaltmirai ¹¹⁸.

Menininkė sukūrė dvi herbo versijas ¹¹⁹. Ji teigia, kad jos kūrinys, keldamas diskusiją, identifikuoja visuomenės problemas:

<...> mano idėja buvo vaizduoti moterį ant žirgo kaip tiesioginę opoziciją vyrui. Padėjau jai suteikti amazonės, moters karės išvaizdą ir naudočiau tai sustiprinančius vizualinius elementus. Taip pat kūriau neprarasdama savotiško humoro jausmo, kad *Vytė* būtų gyva šmaikšti iliustracija. ¹²⁰

Atkreiptinas dėmesys, kad nors Shaltmiros „Vytė“ gimė kaip savarankiška kūrybinė iniciatyva, ji greitai buvo institucionalizuota – „Vytės“ antroji versija, atsisakius ant karžygės kostiumo buvusio žodžio „kebab“, tapo Nacionalinės emancipacijos dienos simboliu. Nacionalinė emancipacijos diena nuo 2016-ųjų minima vasario 17 d., „siekiant paskatinti diskusijas apie demokratijos kokybę, lyčių lygybę bei marginalizuotų grupių emancipaciją Lietuvoje“ ¹²¹.

Nors nacionalizmas ir su juo siejami mitai bei simboliai dažnai yra įlytinti, kaip pabrėžia knygos *Imperinė oda: rasė, lytis ir seksualumas kolonialistiniame kontekste* (1995) autorė Anne McClintock, nacionalizmas kaip konstruktas šiandien yra plačiai tyrinėjamas, o greta esantis konstruktas – įlytinta nacionalistinė vaizdinija – sulaukia mažiau akademikų dėmesio ¹²². Anot A. McClintock, nacionalinė simbolika

įprastai asocijuojama su vyro figūra – karžygio, kovotojo įvaizdžiais, o moteris yra asocijuojama ne su aktyviu dalyvavimu kovos veiksmuose (taip, pasak autorės, sumenkinant moterų vaidmenį valstybės kūrimo bei gynybos procesuose), bet tampa simboliškai romantizuotos motinos žemės, tėvynės metafora¹²³. Lyčių hierarchija gali būti atpažįstama ir kituose valstybės simboliuose – pavyzdžiui, Oliverio Lauensteino, Jeffrey’io S. Murerio, Margaretės Boos ir Stepheno Reicherio atliktame tyrime nagrinėjama, kaip į nacionalinių himnų tekstus įtraukiamos nuorodos į šeiminių statusą (sūnūs, broliai, dukterys, atžalos, motina ir kt.) įtvirtina socialinius lyčių vaidmenis nacionalizmo diskurse ir konstruoja socialinius fenomenus kaip biologiškai nulemtus¹²⁴. Atkreipus dėmesį, kad Shaltmiros „Vytės“ kontekste buvo prisimintas ir 2012-u#ju# birz#eli# grupe#s menininkiu# (Vilmos Fioklos Kiurės, Ramunės Brunzaitės, Airos Leonidovnos) atliktas performansas „Po Kudirka, arba Patriarchams paliepus, mums panore#jus“, kuriame buvo pakeistas Lietuvos himno tekstas – perkurti lyc#iu# santykiai („te#vyne#“ keic#iama „motyne“, „didvyriai“ – „didmoterimis“ ir kt.), o Shaltmiros herbas taip pat keičia Vyčio lytį, galima teigti, kad aptinkame bandymus eksperimentuoti su nacionaline simbolika, kurie tampa ne nacionalizmo modifikacija, bet nacionalizmo kaip įlytinto konstrukto kritika.

Kaip dar vieną netikėtą Vyčio perkėlimo į kūrybines praktikas pavyzdį būtų galima paminėti humoro laidos „Dviračio žinios“ vinjetę, kurioje matyti stilizuotas Vytis. Čia į Vytį, tampantį Lietuvos personifikacija, yra žiūrima per ironijos ir humoro prizmę – jis pasodinamas ant dviračio (nuoroda į laidos pavadinimą) ir paleidžiamas važiuoti aplink (Žemės) rutulį.

Pažymėtina, kad Vytis retai tampa menininkų ar kūrybininkų dėmesio objektu, o tam kartais prireikia „iš aukščiau“ nuleistų iniciatyvų. Vytis, net ir neišvengęs naujų kūrybinės raiškos formų, dažnai išsaugo tiek su juo asocijuojamą tematinį bei probleminį lauką, tiek simboliui įprastą ikonografiją. Simbolių perinterpretuojantys, į jį naujas reikšmes projektuojantys kūrybiniai projektai nėra dažni ir tampa arba aktyvaus protesto, arba atviro humoro dalimi. Vis dėlto Vytis, net ir perkeltas į kūrybines erdves, išlieka politiniu ženklu: yra asocijuojamas su šalies ir paties Vyčio politinėmis aktualijomis, tampa individualiu ar instituciniu politiniu pareiškimu, yra naudojamas televizijos laidoje, kurios objektu įprastai tampa politinės šalies aktualijos.

Išvados

Aptartose Vyčio raiškos formose 2013–2019 m. galima išvelgti šalančio nacionalizmo bruožų, sietinų su M. E. Geislerio bei M. Billigo įvardytu simbolio reproduktivumu, kuris kuria įsivaizduojamą nacionalinio solidarumo jausmą. Vytis, iš oficialių kontekstų patekęs į komercinį lauką, politinių ir meninių batalijų erdvę, asmeninę erdvę pasiekia jau įsteigtas ne tik kaip nuoroda į nacionalinį tapatumą, bet ir kaip populiarus, skirtinguose kontekstuose bei registruose pritinkantis

ženklas, kurio „reikalingumą“ individo asmeninėje erdvėje suponuoja ženklo vartojimo dažnio didėjimas ir sričių plėtimasis.

Čia taip pat svarbu pažymėti, kad, nors į Vytį galima projektuoti naujas reikšmes (aptartais atvejais susiduriame su į šiandienos politinėje retorikoje populiarias idėjas referuojančiu Vyčiu kaip progresyvios tautos ar žinių valstybės simboliu), nacionalinis simbolis, net ir perkeltas į skirtingas raiškos bei sklaidos erdves, nuolat atsiremia į nacionalinio mito, grindžiamo stiprios, patriotiškos, istorijos negandas įveikusios tautos idėja. Ši idėja, kaip rodo šis straipsnis, kvestionuojama tik retais atvejais, simbolį perkeltiant į kritišką kūrybinį registrą. Kitais atvejais Vytis, net ir keičiant jo ikonografiją, tebeturi tas pačias (patriotizmo, stiprybės, narsos ir kt.) reikšmes.

Vyčio atveju svarbu pabrėžti, kad ženklinant kuriamas santykis tarp individo ir bendruomenės yra ne tik individo ieškomas, bet ir, prisiminus visų pirma su B. Vanagu ir Vyčio paramos fondu siejamą retoriką, aktyviai „kuriamas“: autoriteto figūra prisiima bendruomenės vienijimo funkciją, referuodama į bendruomenės pozicionuojamas vertybes, o kartu ir jos ilgaamžiškumą, kaip tvirtumo, patikimumo, saugumo garantą – šis leitmotyvas dažnai atsikartoja Vyčio simbolį į naujus kontekstus perkeliančiųjų retorikoje.

Vis dėlto dalis aptartų Vyčio perkėlimo į naujas erdves atvejų leidžia pagrįstai kelti klausimą, ar iš tiesų susiduriame tik su šlānčiu nacionalizmu. Galbūt, nors analizuodami naujas Vyčio raiškos formas įprastai aptinkame su banalioju nacionalizmu sietinas ypatybes (simbolio kartotę, pozityvaus *mūsų* identiteto kūrimą, emocinį individo saistymą su tauta), dalis atvejų po banaliojo nacionalizmo skraiste slepia ne šlānčią, bet šylančią nacionalizmo temperatūrą?

Šią abejonę kelia Vyčio „įpaminklinimo“ klausimas. Nors banaliajame nacionalizme įprastai susiduriame su sisteminga, bet didelio emocinio krūvio pavieniais simbolio vartojimo atvejais neturinčia, dažnai nepastebima simbolio sklaida, Vyčio paminklų projektų istorijos į šią nepatenka: paminklo (ne)atsiradimas didžiuosiuose Lietuvos miestuose simbolį ne savotiškai paslepia, o taiko priešingą taktiką – lydint aršiai retorikai, Vytį iškelia (arba siekia iškelti) į regos lauką, tiek vizualiai, tiek simboliškai įtvirtindamas jo svarbą.

Čia svarbu paminėti keletą dalykų. Pirma, nacionalinio simbolio (kaip ir heraldinių simbolių apskritai) „įpaminklinimas“ nėra įprasta praktika, vadinasi, šis veiksmas savaime kelia didesnę visuomenės susidomėjimą. Antra, nors Vyčio „įpaminklinimo“ iniciatyva kilo iš visuomenės, ji greitai tapo instituciniu ir legalistiniu politiniu įrankiu – taip sugriaunamas įprastas banaliojo nacionalizmo veikimo mechanizmas, kai nacionalinis simbolis nepastebimai inkorporuojamas į komercinę ir individualią erdvę, nes šiuo atveju jis vėl grāžinamas į valstybinį lauką.

Kaip teigia J. Hutchinsonas, nacionalizmas net ir nepriklausomoje, suverenioje valstybėje gali vėl tapti karštuoju, kaip pavyzdį pateikdamas karštąjį nacionalizmą kaip ideologinių išorinių atakų padarinį. Ir nors Vytį į savo veiklos lauką perkeltantys asmenys ar visuomenės grupės savo retorikoje kartais nurodo *kitą*, o tai būtų galima laikyti M. Billigo įvardyta

banaliojo nacionalizmo ypatybė – pozityviu *mūsų* įvaizdžio konstravimu piešiant negatyvų *kito* portretą – tai, kad šios nuorodos gerokai dažniau atsikartoja Vytį naudojant kaip politinį įrankį, o jose abstraktusis *kitas* kartais tampa aiškiai įvardytu *kitu*, t. y. Rusija, leidžia svarstyti, ar Vyčio sklaidos suintensyvėjimas negali būti siejamas su Rusijos grėsme ir iš jos atsirandančia baime.

Analizuojant Vyčio „įpaminklinimo“ atvejus ir su jais sietiną diskursą, būtų galima daryti prielaidą, kad, Rusiją suprantant kaip grėsmingąjį *kitą* (šioje diskusijoje tiesiogiai nurodant Rusijos grėsmę ar pozicionuojant Vyčio paminklo oponentus kaip nepriklausomos Lietuvos priešus), randasi noras stiprinti savo tapatybę, ir, po 2014 m. įvykusios Krymo aneksijos, Vytį įtvirtinti kaip svarbiausią valstybės simbolį, kuris savyje sukaupia tautinio tapatumo jausmus. Pažymėtina, kad kolektyvinio identiteto formavimas, gręžiantis į (istorinį) priešą, yra plačiai aptinkamas nacionalizmo tyrimuose: kaip pavyzdį galima paminėti Anssi Passi straipsnį, pristatantį Suomijos karštąjį ir banalųjį nacionalizmus, kuriame teigiama, jog suomiai savo tapatybę tipiškai apibrėžia pasitelkę priešpriešą istoriškai susiformavusiam *kitam*, visų pirma – Rusijai, tapatinamai su Sovietų Sąjunga ir imperialistine politika¹²⁵. Čia prasminga atkreipti dėmesį į anksčiau aptartą ontologinio saugumo sampratą ir Jelenos Subotić mintį, kad valstybei išgyvenant krizę ar susidūrus su fizine, socialine ar ontologine grėsme, atsigręžimas į atpažįstamą naratyvą kuria saugumo jausmą¹²⁶. Šiuo atveju per Vytį atsigręžiama į nacionalinį ryžtingos, istorines negandas įveikusios tautos naratyvą, kuris projektuojamas ne tik į praeitį, bet ir į ateitį, kuriant Lietuvos kaip nenugalėtos ir nenugalėsimos valstybės įvaizdį, o šį procesą iš dalies galima sieti su tarpukariu atpažįstama situacija – savigynišku siekiu aktyviai (taip pat ir naudojantis nacionaliniais simboliais) steigti savo tautinę tapatybę, saugantis fizinių išorės atakų ar priešiškos propagandos.

Vis dėlto šios šylančio nacionalizmo apraiškos atneša ir paradoksų. Nesaugumo jausmo diktuojamas poreikis ženklinti viešąją erdvę ir taip įtvirtinti nacionalinį naratyvą lemia jautresnį santykį tiek su pačiu simboliu, tiek su tais, kurie, formuojant *mūsų* identitetą, pradedami laikyti oponentais. Kai *kitas* randamas ne tik valstybės išorėje, bet ir jos viduje (su išoriniu *kitu*, vadinasi, grėsme *mums*, siejant visus kitaminčius), nacionalinis simbolis, kuris turėtų būti tautą vienijančiu ženklu, gali tapti skirtingų ar net konfliktiškų tapatybių kūrimo įrankiu.

Drauge svarbu atkreipti dėmesį, kad vidinių ir išorinių politinių grėsmių naratyvai randasi toje pačioje erdvėje, iš kurios daugiausia ir sužinome apie naujas Vyčio formas ar esame paskatinami Vytį inkorporuoti į savo kasdienybę – šia erdve šiandien tampa medijos. M. E. Geisleris į simbolius siūlė žiūrėti sistemiškai: atlikus tyrimą, matyti, kad pakitusi Vyčio sklaida iš tiesų siūlo naujų simbolizavimo erdvių (nuo asmens kūno iki komercinių objektų ar viešosios erdvės ženklavimo) ir artikuliacijos (nuo klasikinės ikonografijos iki modernių interpretacijų) būdų bei įtraukia individą į reikšmių (tiek nacionalinio naratyvo ir su juo sietinų pozityvių ypatybių, tiek įsitraukimo į bendruomenę bei lyderio vaidmenį joje užimančio asmens vertybių) sistemas. Tačiau šių funkcijų

atlikimas yra neatsiejamas nuo viešojo lauko, kuris šiandien ryškiausiai sklaidžiasi per medijas, temperatūros.

Apibendrinant Vyčio sklaidą 2013–2019 m. Lietuvoje, galima teigti, kad simbolio vartojimo pokyčiai rodo tiek šylančio, tiek šalančio nacionalizmo elementus. Kaip teigė M. Billigas, šylantis ir šalantis nacionalizmai gali rasti toje pačioje vietoje, tuo pat metu: į skirtingas erdves perkeltos nacionalinio simbolio funkcijos gali įvairuoti ir nurodyti simbolio vartojimo ribose pastebimą kintantį mūsų santykį su nacionalizmu – lygia greta vykstantį banalėjimą, kai simbolis tampa rutiniškos ir dažnai nebereflektuojamos kasdienybės dalimi, ir karštėjimą, atliepiantį išorinės bei vidinės grėsmės jausmą, kuris yra neatsiejamas nuo įkaitusios viešosios erdvės.

Literatūra ir šaltiniai

- Aleksandravičius, A. „Šimtmetis, kaip ir tūkstantmetis, – prie surūdijusio vamzdžio?“. *Ukininkopatarejas.lt* (2017-06-01) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <http://alkas.lt/2017/06/01/simtmetis-kaip-ir-tukstantmeti-s-prie-surudijusio-vamzdžio/>.
- Billig, M. *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications, 1995.
- Billig, M. „Banal Nationalism and the Imagining of Politics“. *Everyday Nationhood. Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism*. London: Palgrave Macmillan, 2017.
- Butkienė, G. „Lietuvoje plinta nauja mada: tam ryžtusi ne visi, pamatę – neliko abejingi“. *Lrytas.lt* (2019-03-11) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-20. <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/03/11/news/nusprende-kitaip-parodyti-meile-lietuvai-tam-ryztusi-ne-visi-pamate-neliko-abejingi-9547141/>.
- „B.Vanagas: Dakare konkurentai mums pavydi išpūdingos Vyčio vėliavos“. *Kauno.diena.lt* (2014-01-13) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-20. <https://kauno.diena.lt/naujienos/sportas/kitos-sporto-sako-s/bvanagas-dakare-konkurentai-mums-pavydi-ispudingos-vycio-veliavos-610281>.
- Černiauskas, Š. „Valstybės pinigai Dakaro smėlynuose: 10 tūkst. eurų – už Benedikto Vanago kostiumą“. *15min.lt* (2016-01-28) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/valstybes-pinigai-dakaro-smelynuose-10-tukst-euru-uz-benedikto-vanago-kostiuma-56-573595>.
- „Dudutytė A. „Shaltmira – raitos moters herbe autorė“. *Manoteisės.lt* (2019-02-15) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <http://manoteises.lt/s-traipsnis/shaltmira-raitos-moters-herbe-autore/>.
- „Emancipacijos dienos“ interneto svetainė. *Emancipacija.lt*. <http://emancipacija.lt/apie/>.
- Fisher, J. A. „Tattooing the Body, Marking Culture“. *Body & Society* 8, nr. 4 (2002).
- Galkus, J. *Lietuvos Vytis*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- Geisler, M. E. „What Are National Symbols – and What Do They Do to Us?“. *National Symbols, Fractured Identities: Contesting the National Narrative*, sud. Michael E. Geisler. Lebanon: Middlebury College Press, 2005.

- Gufarova, J. „Vilniui netinka nei Vytis, nei bunkeris. Nes dar nesurūdijo“. *Respublika.lt* (2019-06-06) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. https://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/vilniui_netinka_nei_vytis_nei_bunkeris_nes_dar_nesurudijo/.
- Hobsbawm, E. „Introduction: Inventing Traditions“. In *The Invention of Tradition*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2000.
- Hogan, P. C. *Understanding Nationalism: On Narrative, Cognitive Science, and Identity*. Columbus: The Ohio State University Press, 2009.
- „Huracan Coffee“ *Facebook* profilio nuotr., *Facebook.lt* (2018-02-15) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-18. <https://www.facebook.com/svieziakava/photos/a.431150947579/10156824168857580>.
- Indrišionis, D. „Man nepatinka „Laisvės kalva“, bet esu už ją. *Bernardinai.lt* (2019-09-30) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-09-30-man-nepatinka-laisves-kalva-bet-esu-uz-ja/177483>;
- „Išrinktas Vytis, galintis iškilti Lukiškių aikštėje“. *15min.lt* (2017-02-16) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/vilniaus-zinios/isrinktas-vytis-galintis-iskilti-lukiskiu-aiksteje-793-756362?copied>.
- Jakilaitis, E. „8 kartas nemeluos? Lukiškių aikštės memorialą užsimota sukurti kūrybinėse menininkų dirbtuvėse“. *LRT, 15min.lt* (2017-04-12) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/8-kartas-nemeluos-lukiskiu-aikstes-memoriala-uzsimota-sukurti-kurybinese-menininku-dirbtuvese-56-782266>.
- Jankauskas, V. „Satyra–akibrokštas–auka–vėliava–feniksas. Vienos skulptūros istorija“. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 45 (2007).
- Jankevičiūtė, G. „Lietuva 1939–1944 m.: valdžios ženkla“. *Menotyra* 16, nr. 3–4.
- Jasiukevičiūtė, A. „Trojos arklių per Lietuvą. Pamąstymai, kodėl paminklus stato svetimi“. *Krantai* (2019-03-24) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-03-24-trojos-arkliu-per-lietuva-pamastymai-kodel-paminklus-stato-svetimi/175010>.
- Jauniškis, V. „Vyti(s) dabartį“. *Bernardinai.lt* (2016-12-12) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <https://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-12-12-vyti-s-dabarti/152631>.
- Jarutis, V. „Lietuvos Respublikos valstybinė simbolika: paveldėtos ar „išrastos“ tradicijos?“. *Lietuvos istorijos studijos* 28 (2011).
- Juozaitis, Arvydas. „Vyčio–Laisvės kario“ paminklo Kaune atidengimas buvo tobulas“. *Alkas.lt* (2018-07-06) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <http://alkas.lt/2018/07/06/a-juozaitis-vyčio-laisves-kariopaminklo-kaune-atidengimas-buvo-tobulas/>.
- „KAM skyrė 20 tūkst. eurų paramą B. Vanagui“. *BNS* (2016-01-05) [interaktyvus]. Žiūrėta 2019-09-20. <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/kam-skyre-20-tust-euru-parama-bvanagui-727831>.
- Kad tave kur 100! 50-osios Lietuvos karikatūrų parodos katalogas*. Vilnius: Bitutės, 2018.

- „Kaunas oficialiai pristatė „Laisvės kario“ skulptūrą – paaiškėjo, kieno veidas puošia Vytį“. *Delfi.lt* (2018-07-05). [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kaunas-oficialiai-pristate-laisves-kario-skulptura-paaiskejo-kieno-veidas-puosia-vyti.d?id=78503595>.
- „Kaunas Vyčio skulptūrai skiria pusę milijono eurų“. *BNS, Lrytas.lt* (2018-04-19) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-27. <https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2018/04/19/news/kaunas-vycio-skulpturai-skiria-puse-milijono-euru-6023818/>.
- „Kaune pristatyta valstybės atkūrimo jubiliejui skirta instaliacija, dekoruota išpūdinga litų suma“. *Lrytas.lt* (2018-02-16) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-20. <https://www.lrytas.lt/zmones/veidai-ir-vardai/2018/02/16/news/kaune-pristatyta-valstybes-atkurimo-jubiliejui-skirta-instaliacija-dekoruoja-ispudinga-litu-suma-4727260/>.
- Krapavickaitė, D. „Kaunas tampa Lietuvos dvasine sostine“. *Kauno.diena.lt* (2018-04-10) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-27. <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaunas-tampa-lietuvos-dvasine-sostine-858652>.
- Kubilius, M. „B. Vanagas: „Mes esame Lietuvos Vytis!““. *Lrytas.lt* (2014-02-16) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-15. https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2014/02/16/news/b-vanagas-mes-esame-lietuvos-vytis--4703484/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.
- Kuckailis, A. „Vyčio tatuiruotę pasidaręs kovotojas Sergejus Maslobojevas“. *Tv3.lt* (2015-04-07) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <https://www.tv3.lt/naujiena/sportas/830162/vycio-tatuiruote-pasidares-kovotojas-sergejus-maslobojevas-pagerbiau-savo-proteivus>.
- „Laisvės karys 1“, skulptūros projektas, skulpt. A. Sakalauskas, arch. A. Vyšniūnas, L. Bogušas, 2017. *Pilotas.lt* (2017-02-20) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-01. <https://pilotas.lt/2017/02/20/kultura/vycio-skulpturos-konkursas-laimejo-realistinis-laisves-karys/>.
- Lapėnas, S. „S. Lapėnas. Kas bijo lietuviško Vyčio?“. *Alkas.lt* (2019-09-10) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <http://alkas.lt/2019/09/10/s-lapenas-kas-bijo-lietuvisko-vycio/>.
- Laurinavičienė, B. „Paskelbtas Lukiškių aikštės memorialo projekto laimėtojas“. *Vž.lt* (2017-11-27) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2017/11/27/paskelbtas-lukiskiu-aikstes-memorialo-projekto-laimejas>.
- Lauenstein, O., J. S. Murer, M. Boos, S. Reicher. „Oh motherland I pledge to thee ...’: A Study into Nationalism, Gender and the Representation of an Imagined Family within National Anthems“. *Nations and Nationalism* 21, nr. 2 (2015).
- Lipdukai su Vyčio atvaizdu. *Proud.lt* [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-20. <https://www.proud.lt/vytis/74-skaidriu-lipduku-rinkinys-vytis.html>.
- Marškinėliai su Vyčio atvaizdu. *Studija.lt* [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-20. <https://studijalt.eu/product/universalus-marskineliai-vytis-zali/>.
- McClintock, A. *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Context*. New York: Routledge, 1995.
- Mikalajūnė, E. „Menotyriminė Eglė Mikalajūnė: ar kovotojams už laisvę vėl teks trauktis į bunkerius?“. *15min.lt* (2017-12-18) [interaktyvus]. Žiūrėta

- 2021-10-21. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/vizualieji-menai/menotyrininke-egle-mikalajune-ar-kovotojams-uz-laisve-vel-teks-traukti-s-i-bunkerius-929-898522>.
- „Misija: Vilnija“. *Lrt.lt* (2015-21-01) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-15. <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/88891/misija-vilnija>.
- Mitingas „Mes be Vyčio nenurimsim“. *Facebook.lt* (2017-11-17) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-27. <https://www.facebook.com/events/146063772681567/>.
- Natalevičienė, L. „Patriotiškumo ženklai XX a. pirmosios pusės kasdienybės kultūroje“. *Menotyra* 16, Nr. 3–4 (2009).
- Parduotuvės *Locals* interneto svetainė [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-15. <http://locals.lt/>.
- Parduotuvės *LTFanas* interneto svetainė [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-15. <https://ltfanas.lt/>.
- Parduotuvės *Puoškis lietuviškai* interneto svetainė [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-15. <https://www.puoskislietuviskai.lt/>.
- Parduotuvės *Studijalt.eu* interneto svetainė [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-15. <https://studijalt.eu/apie-mus/>.
- Parduotuvės *Špyga taukuota* interneto svetainė [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-15. <https://www.spygataukuota.lt/>.
- Passi, A. „Dancing on the Graves: Independence, Hot/Banal Nationalism and the Mobilization of Memory“. *Political Geography* 54 (2016).
- „Peticija dėl Vyčio paminklo Lukiškių aikštėje: „Esame prieš skubotą isterišką paminklizmą“. *15min.lt* (2017-02-22) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/vizualieji-menai/peticija-del-vycio-paminklo-lukiskiu-aiksteje-esame-pries-skubota-isteriska-paminklizma-929-758900?copied>.
- „Proud.lt – tai, kuo didžiuojamės!“. *Proud.lt* [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <https://www.proud.lt/content/6-apie-mus>.
- Radžvilas, V. „Nepakeliamas Vyčio klausimo svoris“. *Propatria.lt* (2017-12-18) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <http://alkas.lt/2017/12/18/v-radzvilas-nepakeliamas-vycio-klausimo-svoris/#more-324585>.
- Rimša, E. *Heraldika: iš praeities į dabartį*. Vilnius: Versus Aureus, 2004.
- Saukienė, I. „Mingailė Vasario 16-ąją šventė ypatingai: nubėgusi Vilniaus gatvėmis 33 km „nupiešė“ Vytį“. *15min.lt* (2019-02-18) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/laisvalaikis/mingaile-vasario-16-aja-svente-ypatingai-nubegusi-vilniaus-gatvemis-33-km-nupiese-vyti-1038-1104442?copied>.
- Savukynas, V. „B. Vanagas: Dakare supratau, ką reiškia Vytis“. LRT televizijos laida „Istorijos detektyvai“, *LRT.lt* (2017-01-05) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-20. <https://www.diena.lt/naujienos/sportas/kitos-sporto-sakos/b-vanagas-dakare-supratau-ka-reiskia-vytis-790423?psl=2https://www.diena.lt/naujienos/sportas/kitos-sporto-sakos/b-vanagas-dakare-supratau-ka-reiskia-vytis-790423?psl=2>.
- „Seimas: Lukiškėse turi stovėti Vytis“. *BNS, Vakaryų ekspresas* (2017-12-12) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <https://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/seimas-lukiskese-turi-stoveti-vytis-1600348/>.

- Shaltmira. „Is there a place in Lithuania for The Female On The Horse?“. *Shaltmira.com* (2018-03-03). <http://www.shaltmira.com/blog/is-there-a-place-in-lithuania-for-the-female-on-the-horse>.
- Sinica, V. „Lukiškių Vytis tampa demokratijos egzaminu“. *15min.lt* (2017-10-04) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-27. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/vytautas-sinica-lukiskiu-vytis-tampa-demokratijos-egzaminu-18-862506>.
- „Skaitytojas pasimetęs: ar tikrai Vyčio lipdukas paverčia patriotu?“. *Delfi.lt* (2018-10-13) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <https://www.delfi.lt/pilietis/naujienos/skaitytojas-pasimete-s-ar-tikrai-vycio-lipdukas-pavercia-patriotu.d?id=79301635>.
- Skey, M. *National Belonging and Everyday Life: The Significance of Nationhood in an Uncertain World*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Skey, M. „The National in Everyday Life: A Critical Engagement with Michael Billig’s Thesis of Banal Nationalism“. *The Sociological Review* 57, nr. 2 (2009).
- Skey, M. „Why do Nations Matter? The Struggle for Belonging and Security in an Uncertain World“. *The British Journal of Sociology* 64, nr. 1 (2013).
- Skėrytė, J. „V. Kavaliauskas: idėjai Lukiškių aikštėje pastatyti Vyčio paminklą gresia žlugti“. *BNS* (2017-04-25) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/vilniaus-zinios/v-kavaliauskas-idejai-lukiskiu-aiksteje-pastatyti-vycio-paminkla-gresia-zlugti-793-788294>.
- Subotić, J. „Narrative, Ontological Security, and Foreign Policy Change“. *Foreign Policy Analysis* 12, nr. 4 (2016).
- Šakienė, J. „Kaune pristatytas „Laisvės karys“: paaiškėjo, kieno veidas parinktas raiteliui“. *Kauno diena* (2018-07-05) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-27. <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/fin-alinis-akordas-atidengtas-laisves-karys-871452>.
- „Šalies simboliu Dakaro bolidą puošiantis B. Vanagas: nenustebsiu, jeigu per metus atsiras dar daugiau Vyčių“. *Alfa.lt* [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-15. <https://www.alfa.lt/straipsnis/50355763/salies-simboliu-dakaro-bolida-puosiantis-b-vanagas-nenustebsiu-jeigu-per-metus-atsiras-dar-daugiau-vyciu>.
- Šostakaitė, E. „Laisvės kario“ atidengimui paminėti – šmaikšti karikatūristų paroda“. *Kauno.diena.lt* (2019-07-05). <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/laisves-kario-atidengimui-pamineti-smaiksti-karikaturistu-paroda-871455>.
- Šukšta, V. „Stilizuotų Vyčių naudojimas: autorius yra, bet leidimo nereikia?“. *15min.lt* (2018-11-25) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/stilizuoti-vyciu-naudojimas-autorius-yra-bet-leidimo-nereikia-56-1060924?copied>.
- Šveikytė, J. „B. Vanagas: „Gyvenime kiekvienas turi savo Dakarą“. *Rinkosaikste.lt* (2016-02-05) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-20. <http://www.rinkosaikste.lt/gyvenimas-margas/zmones/b-vanagas-gyvenime-kiekvienas-turi-savo-dakara>.
- „Tautos simbolis, vedantis mus į ateitį“. *Tėviškės žiburiai* (2016.XII.6), Nr. 49–50.

- Turner, B. S. „The Possibility of Primitiveness: Towards a Sociology of Body Marks in Cool Societies“. In *Body Modification*. Scarborough: Type Study, 2000.
- „Užsienio reikalų ministras padėkojo Dakarą įveikusiems Lietuvos ekipažams“. *Urm.lt* (2015-01-21) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-26. <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/uzsienio-reikalu-ministras-padekojo-dakara-iveikusiems-lietuvos-ekipazams>.
- „Vyčių „kariauna“ artėja prie Lukiškių aikštės“. *sa.lt* (2017-02-03) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-21. <https://sa.lt/vyciu-kariauna-arteja-prie-lukiskiu-aikstes/>.
- „Vyčio paramos fondas: Simbolių nemylinti mažuma primeta visuomenei savo nuomonę“. *Alkas.lt* (2017-07-23) [interaktyvus]. Žiūrėta 2021-10-27. <http://alkas.lt/2017/07/23/vycio-paramos-fondas-simboliu-nemylinti-mazuma-primeta-visuomenei-savo-nuomone/>.

Notes

- 1 E. Rimša, *Heraldika: iš praeities į dabartį* (Vilnius: Versus aureus, 2004), 56.
- 2 „Misija: Vilnija“, *Lrt.lt* (2015-21-01), [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-15, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/88891/misija-vilnija>; „Šalies simboliu Dakaro bolidą puošiantis B. Vanagas: nenustebsiu, jeigu per metus atsiras dar daugiau Vyčių“, *Alfa.lt* [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-15, <https://www.alfa.lt/straipsnis/50355763/salies-simboliu-dakaro-bolida-puosiantis-b-vanagas-nenustebsiu-jeigu-per-metus-atsiras-dar-daugiau-vyciu>
- 3 M. E. Geisler, „What Are National Symbols – and What Do They Do to Us?“, *Fractured Identities: Contesting the National Narrative* (Lebanon: Middlebury College Press, 2005), XIV.
- 4 *Ibid.*, XVI.
- 5 *Ibid.*, XIX.
- 6 *Ibid.*, XXX.
- 7 Nors M. Billig visų pirma rašo apie Vakarų pasaulį, ši apibrėžtis nesunkiai pritaikoma daugeliui demokratinių valstybių.
- 8 M. Billig, *Banal Nationalism* (London: SAGE Publications, 1995), 6.
- 9 *Ibid.*, 55.
- 10 *Ibid.*, 41.
- 11 *Ibid.*, 58.
- 12 *Ibid.*, 175.
- 13 *Ibid.*, 86.
- 14 Eric Hobsbawm, „Introduction: Inventing Traditions“, in *The Invention of Tradition* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2000), 1.
- 15 Billig, op. cit., 26.
- 16 Hobsbawm, 3–5.
- 17 Billig, op. cit., 135–136.
- 18 Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje* (Vilnius: Pradai, 2000), 67.
- 19 Michael Skey, *National Belonging and Everyday Life: The Significance of Nationhood in an Uncertain World* (New York: Palgrave Macmillan, 2011), 24–25.
- 20 M. Skey, „The National in Everyday Life: A Critical Engagement with Michael Billig’s Thesis of Banal Nationalism“, *The Sociological Review*, 57, nr. 2 (2009): 340.
- 21 *Ibid.*, 340–341.

- 22 M. Billig, „Banal Nationalism and the Imagining of Politics“, *Everyday Nationhood. Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism* (London: Palgrave Macmillan, 2017), 312.
- 23 Ibid.
- 24 Juozas Galkus, *Lietuvos Vytis* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009), 13.
- 25 Ibid., 18.
- 26 Rimša, op. cit., 60.
- 27 Ibid., 19.
- 28 Ibid., 32.
- 29 Kaip rašo J. Galkus, Aušros vartai buvo papuošti kartušais su herbais, Vytis buvo pavaizduotas ant Sobieskio rūmų Vilanove fasado, Gdansko miesto tarybos salėje, Varšuvos pilies interjeruose ir kt.
- 30 Ibid., 35.
- 31 Rimša, op. cit., 66.
- 32 Ibid., 42.
- 33 Lijana Natalevičienė, „Patriotiškumo ženklai XX a. pirmosios pusės kasdienybės kultūroje“, *Menotyra* 16, nr. 3–4 (2009): 119.
- 34 Vidmantas Jankauskas, „Satyra–akibrokštas–auka–vėliava–feniksas. Vienos skulptūros istorija“, *Acta Academiae Artium Vilmensis* 45 (2007): 41.
- 35 Rimša, op. cit., 66.
- 36 Ibid.
- 37 Ibid., 68.
- 38 Natalevičienė, op. cit., 120.
- 39 Galkus, op. cit., 55.
- 40 Ibid.
- 41 Natalevičienė, op. cit., 120.
- 42 Natalevičienė, op. cit., 126.
- 43 Ibid.
- 44 Giedrė Jankevičiūtė, „Lietuva 1939–1944 m.: valdžios ženklai“, *Menotyra* 16, nr. 3–4: 136.
- 45 Ibid., 60.
- 46 Galkus, op. cit., 60.
- 47 Galkus, op. cit., 61.
- 48 Galkus, op. cit., 61–62.
- 49 Vytautas Jarutis, „Lietuvos Respublikos valstybinė simbolika: paveldėtos ar „išrastos“ tradicijos?“, *Lietuvos istorijos studijos* 28 (2011): 134.
- 50 Rimša, op. cit., 68–69.
- 51 Galkus, op. cit., 69.
- 52 Ibid., 73–74.
- 53 Virginijus Savukynas, „B. Vanagas: Dakare supratau, ką reiškia Vytis“, LRT televizijos laida „Istorijos detektyvai“, LRT.lt (2017-01-05) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-20, <https://www.diena.lt/naujienos/sportas/kitos-sporto-sakos/b-vanagas-dakare-supratau-ka-reiskia-vytis-790423?psl=2https://www.diena.lt/naujienos/sportas/kitos-sporto-sakos/b-vanagas-dakare-supratau-ka-reiskia-vytis-790423?psl=2>
- 54 Ibid.
- 55 M. Kubilius, „B. Vanagas: „Mes esame Lietuvos Vytis!“, *Lrytas.lt* (2014-02-16) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-15, https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2014/02/16/news/b-vanagas-mes-esame-lietuvs-vytis--4703484/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=C opy.
- 56 Ibid.
- 57 J. Šveikytė, „B. Vanagas: „Gyvenime kiekvienas turi savo Dakarą“, *Rinkosaikste.lt* (2016-02-05) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-20, <http://www.rinkosaikste.lt/gyvenimas-margas/zmones/b-vanagas-gyvenime-kiekvienas-turi-savo-dakara>.

- 58 „B. Vanagas: Dakare konkurentai mums pavydi išpūdingos Vyčio vėliavos“, *Kauno.diena.lt* (2014-01-13) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-20, <https://kauno.diena.lt/naujienos/sportas/kitos-sporto-sakos/b-vanagas-dakare-konkurentai-mums-pavydi-ispudingos-vycio-veliavos-610281>.
- 59 „Proud.lt – tai, kuo didžiuojamės!“, *Proud.lt* [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <https://www.proud.lt/content/6-apie-mus>.
- 60 Ibid.
- 61 Marškinėliai su Vyčio atvaizdu, *Studija.lt* [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-20, <https://studijalt.eu/product/universalus-marškinėliai-vytis-zali/>.
- 62 „Studija LT. Apie mus“, *Studijalt.eu* [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-15, <https://studijalt.eu/apie-mus/>.
- 63 „LT Identity“, *Studijalt.eu* [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-15, <https://studijalt.eu/lt-identity-profilis/>.
- 64 Dizaino ir suvenyrų parduotuvių interneto svetainės: [interaktyvūs], žiūrėta 2021-10-15, <https://ltfanas.lt/>, <https://locals.lt/>, <https://www.puoskislietuviskai.lt/>, <https://www.spygataukuota.lt/>.
- 65 Lipdukai su Vyčio atvaizdu, *Proud.lt* [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-20, <https://www.proud.lt/vytis/74-skaidriu-lipduku-rinkiny-vytis.html>.
- 66 G. Butkienė, „Lietuvoje plinta nauja mada: tam ryžtusi ne visi, pamatę – neliko abejingi“, *Lrytas.lt* (2019-03-11) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-20, <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/03/11/news/nusprende-kitaip-parodyti-meile-lietuvai-tam-ryztusi-ne-visi-pamate-neliko-abejingi-9547141/>.
- 67 V. Šukšta, „Stilizuotų Vyčių naudojimas: autorius yra, bet leidimo nereikia?“, *15min.lt* (2018-11-25) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/stilizuoti-vyciu-naudojimas-autorius-yra-bet-leidimo-nereikia-56-1060924?copied>.
- 68 „Huracan Coffee“ Facebook profilio nuotr., *Facebook.lt* (2018-02-15) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-18, <https://www.facebook.com/svieziakava/photos/a.431150947579/10156824168857580>.
- 69 „Kaune pristatyta valstybės atkūrimo jubiliejui skirta instaliacija, dekoruota išpūdinga litų suma“, *Lrytas.lt* (2018-02-16) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-20, <https://www.lrytas.lt/zmones/veidai-ir-vardai/2018/02/16/news/kaune-pristatyta-valstybes-atkurimo-jubiliejui-skirta-instaliacija-dekoruota-ispudinga-litu-suma-4727260/>.
- 70 „KAM skyrė 20 tūkst. eurų paramą B. Vanagai“, *BNS* (2016-01-05) [interaktyvus], žiūrėta 2019-09-20, <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/kam-skyre-20-tust-euru-parama-bvanagai-727831>.
- 71 Š. Černiauskas, „Valstybės pinigai Dakaro smėlynuose: 10 tūkst. eurų – už Benedikto Vanago kostiumą“, *15min.lt* (2016-01-28) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/valstybes-pinigi-dakaro-smelynuose-10-tukst-euru-uz-benedikto-vanago-kostiuma-56-573595>.
- 72 „Užsienio reikalų ministras padėjo Dakarą įveikusiems Lietuvos ekipazams“, *Urm.lt* (2015-01-12) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/uzsienio-reikalu-ministras-padekojo-dakara-iveikusiems-lietuvos-ekipazams>.
- 73 Jūratė Skėrytė, „V. Kavaliauskas: idėjai Lukiškių aikštėje pastatyti Vyčio paminklą gresia žlugti“, *BNS* (2017-04-25) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/vilniaus-zinios/v-kavaliauskas-idejai-lukiskiu-aiksteje-pastatyti-vycio-paminkla-gresia-zlugti-793-788294>.
- 74 „Tautos simbolis, vedantis mus į ateitį“, *Tėviškės žiburiai*, nr. 49–50 (2016.XII.6): 6.
- 75 E. Jakilaitis, „8 kartas nemeluos? Lukiškių aikštės memorialą užsimota sukurti kūrybinėse menininkų dirbtuvėse“, *LRT*, *15min.lt* (2017-04-12) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu>

- /lietuva/8-kartas-nemeluos-lukiskiu-aikstes-memoriala-uzsimota-sukurti-ku-rybine-se-menininku-dirbtuvese-56-782266.
- 76 „Išrinktas Vytis, galintis iškilti Lukiškių aikštėje“, 15min.lt (2017-02-16) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21], <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/vilniaus-zinios/isrinktas-vytis-galintis-iskilti-lukiskiu-aiksteje-793-756362?copied>.
- 77 „Peticija dėl Vyčio paminklo Lukiškių aikštėje: „Esame prieš skubotą isterišką paminklizmą“, 15min.lt (2017-02-22) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/vizualieji-menai/peticija-del-vycio-paminklo-lukiskiu-aiksteje-esame-pries-skubota-isteriska-paminklizma-929-758900?copied>.
- 78 B. Laurinavičienė, „Paskelbtas Lukiškių aikštės memorialo projekto laimėtojas“, Vž.lt (2017-11-27), [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2017/11/27/paskelbtas-lukiskiu-aikstes-memorialo-projekto-laimejas>.
- 79 „Laisvės karys 1“, skulptūros projektas, skulpt. A. Sakalauskas, arch. A. Vyšniūnas, L. Bogušas, 2017, Pilotas.lt (2017-02-20) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-01, <https://pilotas.lt/2017/02/20/kultura/vycio-skulpturos-konkursas-laimejo-realistinis-laisves-karys/>.
- 80 „Seimas: Lukiškėse turi stovėti Vytis“, BNS, Vakarų ekspresas (2017-12-12) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <https://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/seimas-lukiskese-turi-stoveti-vytis-1600348/>.
- 81 Išeinant iš nagrinėjamo laikotarpio ribų, derėtų nurodyti ir jau po 2019 m. įvykusias su šia istorija nutikusias teisinės peripetijas: 2020 m. Seimas priėmė įstatymą, įteisinantį Vytį kaip pagrindinį Lukiškių aikštės akcentą. Įstatymą pasirašė prezidentas Gitanas Nausėda. Praėjus keliems mėnesiams, Apeliacinis teismas galutinai atmetė ieškovo prašymą ir pripažino A. Labašausko projektą teisėtu konkurso laimėtoju, taip sukurdamas teisinį kazusą, kai Seimo priimtas įstatymas ir teismo nutartis prieštarauja vienas kitam. 2021 m. Seimo narys Eugenijus Gentvilas inicijavo įstatymo atšaukimą, tačiau šis žingsnis kol kas apčiuopiamo rezultato nedavė.
- 82 V. Sinica, „Lukiškių Vytis tampa demokratijos egzaminu“, 15min.lt (2017-10-04) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-27, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/vytautas-sinica-lukiskiu-vytis-tampa-demokratijos-egzaminu-18-862506>.
- 83 Mitingas „Mes be Vyčio nenurimsim“, Facebook.lt (2017-11-17) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-27, <https://www.facebook.com/events/146063772681567/>.
- 84 M. Skey, „Why do Nations Matter? The Struggle for Belonging and Security in an Uncertain World“, The British Journal of Sociology 64, nr. 1 (2013): 95.
- 85 „Vyčio paramos fondas: Simbolių nemylinti mažuma primeta visuomenei savo nuomonę“, Alkas.lt (2017-07-23) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <http://alkas.lt/2017/07/23/vycio-paramos-fondas-simboliu-nemylinti-mazuma-primeta-visuomenei-savo-nuomone/>.
- 86 Ibid.
- 87 J. Gufarova, „Vilniui netinka nei Vytis, nei bunkeris. Nes dar nesurūdijo“, Respublika.lt (2019-06-06) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, https://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/vilniui_netinka_nei_vytis_nei_bunkeris_nes_dar_nesurudijo/.
- 88 Vytautas Radžvilas, „Nepakeliamas Vyčio klausimo svoris“, Propatria.lt (2017-12-18) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <http://alkas.lt/2017/12/18/v-radzvilas-nepakeliamas-vycio-klausimo-svoris/#more-324585>.
- 89 Saulius Lapėnas, „S. Lapėnas. Kas bijo lietuviško Vyčio?“, Alkas.lt (2019-09-10) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <http://alkas.lt/2019/09/10/s-lapenas-kas-bijo-lietuvisko-vycio/>.
- 90 A. Aleksandravičius, „Šimtmetis, kaip ir tūkstantmetis, – prie surūdijusio vamzdžio?“, Ukininkopatarejas.lt (2017-06-01) [interaktyvus], žiūrėta

- 2021-10-21, <http://alkas.lt/2017/06/01/simtmetis-kaip-ir-tukstantmetis-prie-surudijusio-vamzdzio/>.
- 91 Radžvilas, op. cit.
- 92 „Kaunas Vyčio skulptūrai skiria pusę milijono eurų“, BNS, Lrytas.lt (2018-04-19) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-27, <https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2018/04/19/news/kaunas-vycio-skulpturai-skiria-puse-milijono-euru-6023818/>.
- 93 Nors anksčiau pristatytoje Vyčio paramos fondo retorikoje nuolat skambėjo siekis pastatyti paminklą Vyčiui, Vytį fondo oficialiuose pasisakymuose ilgainiui pakeitė „Laisvės karys“. Tai, tikėtina, sietina su viešojoje erdvėje pasirodžiusia kritika dėl siekio statyti paminklą herbui, t. y. dvimatį objektą verčiant trimačiu, taip ne tik nesilaikant heraldinės tradicijos, bet ir galbūt sumenkinant jo simbolinį krūvį.
- 94 J. Šakienė, „Vytis – jau prie Kauno pilies“, Kauno.diena.lt (2018-06-12) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-27, <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/vytis-jau-rieda-kauno-gatvemis-870481>.
- 95 „Kaunas oficialiai pristatė „Laisvės kario“ skulptūrą – paaiškėjo, kieno veidas puošia Vytį“, Delfi.lt (2018-07-05) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kaunas-oficialiai-pri-state-laisves-kario-skulptura-paaiskejo-kieno-veidas-puosia-vyti.d?id=78503595>.
- 96 P. C. Hogan, *Understanding Nationalism: On Narrative, Cognitive Science, and Identity* (Columbus: The Ohio State University Press, 2009), 17.
- 97 V. Jauniškis, „Vyti(s) dabartį“, Bernardinai.lt (2016-12-12) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <https://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-12-12-vytis-dabarti/152631>.
- 98 D. Krapavickaitė, „Kaunas tampa Lietuvos dvasine sostine“, Kauno.diena.lt (2018-04-10) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-27, <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/kaunas-tampa-lietuvos-dvasine-sostine-858652>.
- 99 A. Juozaitis, „Vyčio-„Laisvės kario“ paminklo Kaune atidengimas buvo tobulas“, Alkas.lt (2018-07-06) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <http://alkas.lt/2018/07/06/a-juozaitis-vycio-laisves-kariopaminklo-kaune-atidengimas-buvo-tobulas/>.
- 100 Krapavickaitė, op. cit.
- 101 Juozaitis, op. cit.
- 102 D. Indrišionis, „Man nepatinka „Laisvės kalva“, bet esu už ją“, Bernardinai.lt (2019-09-30) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-09-30-man-nepatinka-laisves-kalva-bet-esu-uz-ja/177483>; Eglė Mikalajūnė, „Menotyriminė Eglė Mikalajūnė: ar kovotojams už laisvę vėl teks trauktis į bunkerius?“, 15min.lt (2017-12-18) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/vizualieji-menai/menotyriminke-egle-mikalajune-ar-kovotojams-uz-laisve-vel-teks-trauktis-i-bunkერიus-929-898522>.
- 103 Jauniškis, op. cit.
- 104 A. Jasiukevičiūtė, „Trojos arklių per Lietuvą. Pamastymai, kodėl paminklus stato svetimi“, Krantai (2019-03-24) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-03-24-trojos-arkliu-per-lietuva-pamastymai-kodel-paminklus-stato-svetimi/175010>.
- 105 G. Butkienė, op. cit.
- 106 „Skaitytojas pasimetęs: ar tikrai Vyčio lipdukas paverčia patriotu?“, Delfi.lt [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <https://www.delfi.lt/pilietyb/naujienos/skaitytojas-pasimetes-ar-tikrai-vycio-lipdukas-pavercia-patriotu.d?id=79301635>.
- 107 Butkienė, op. cit.
- 108 Ibid.

- 109 A. Kuckailis, „Vyčio tatuiruotę pasidaręs kovotojas Sergejus Maslobojevas“, Tv3.lt (2015-04-07) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <https://www.tv3.lt/naujiena/sportas/830162/vycio-tatuiruote-pasidares-kovotojas-sergejus-maslobojevas-pagerbiau-savo-protevius>.
- 110 B. S. Turner, „The Possibility of Primitiveness: Towards a Sociology of Body Marks in Cool Societies“, *Body Modification* (Scarborough: Type Study, 2000), 37.
- 111 J. A. Fisher, „Tattooing the Body, Marking Culture“, *Body & Society* 8, nr. 4 (2002): 103.
- 112 I. Saukienė, „Mingailė Vasario 16-ąją šventė ypatingai: nubėgusi Vilniaus gatvėmis 33 km „nupiešė“ Vytį“, 15min.lt (2019-02-18) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/laisvalaikis/mingaile-vasario-16-aja-svente-ypatingai-nubegusi-vilniaus-gatvemis-33-km-nupiese-vyti-1038-1104442?copied>.
- 113 Ibid.
- 114 Kadangi konkursas buvo slaptas ir paskelbti tik trijų prizinių vietų laimėtojų autoriai, likusių darbų autorystė nežinoma.
- 115 „Vyčių „kariauna“ artėja prie Lukiškių aikštės“, sa.lt (2017-02-03) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-21, <https://sa.lt/vyciu-kariauna-arteja-prie-lukiskiu-aikstes/>.
- 116 E. Šostakaitė, „Laisvės kario“ atidengimui paminėti – šmaikšti karikatūristų paroda“, Kauno.diena.lt (2019-07-05) [interaktyvus], žiūrėta 2019-10-18, <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/laisves-kario-atidengimui-pamineti-smaiksti-karikaturistu-paroda-871455>.
- 117 Kad tave kur 100! 50-osios Lietuvos karikatūrų parodos katalogas (Vilnius: Bitutės, 2018).
- 118 A. Dudutytė, „Shaltmira – raitos moters herbe autorė“, Manoteisės.lt (2019-02-15) [interaktyvus], žiūrėta 2021-10-26, <http://manoteises.lt/straipsnis/shaltmira-raitos-moters-herbe-autore/>.
- 119 „Is there a place in Lithuania for The Female On The Horse?“, Shaltmira.com (2018-03-03), <http://www.shaltmira.com/blog/is-there-a-place-in-lithuania-for-the-female-on-the-horse>.
- 120 Dudutytė, op. cit.
- 121 „Apie“, Emancipacija.lt, <http://emancipacija.lt/apie/>.
- 122 A. McClintock, *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Context* (New York: Routledge, 1995), 353.
- 123 Ibid., p. 354–355.
- 124 O. Lauenstein, J. S. Murer, M. Boos, S. Reicher, „Oh motherland I pledge to thee ...’: A Study into Nationalism, Gender and the Representation of an Imagined Family within National Anthems“, *Nations and Nationalism* 21, nr. 2 (2015).
- 125 Anssi Passi, „Dancing on the Graves: Independence, Hot/Banal Nationalism and the Mobilization of Memory“, *Political Geography*, nr. 54 (2016): 25.
- 126 J. Subotić, „Narrative, Ontological Security, and Foreign Policy Change“, *Foreign Policy Analysis* 12, nr. 4 (2016): 610.